

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра економіки, права та управління бізнесом

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
Андрейченко А.В.
“_____” _____ 20__р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр
зі спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля»
за освітньою програмою професійного спрямування
«Економіка, планування та управління бізнесом»

НА ТЕМУ: «ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ МІСЦЕВОГО
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НА ПРИКЛАДІ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ»

Виконавець:

студентка ЦЗВФН

Сербіна Анастасія Анатоліївна _____

/підпис/

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Карпов Володимир Анатолійович _____

/підпис/

Одеса – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	6
1.1. Формування національної економічної політики сталого розвитку територіальних громад	6
1.2. Поняття місцевого економічного розвитку	14
1.3. Механізм використання інструментів місцевого економічного розвитку.....	19
РОЗДІЛ 2. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НА ПРИКЛАДІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	29
2.1. Використання інструментів місцевого економічного розвитку у громадах Одеської області	29
2.2. Співробітництво територіальних громад як інструмент зміцнення місцевого економічного розвитку	41
2.3. Розвиток кооперативного руху як елемент інструменту управління місцевого економічного розвитку	48
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ АЛГОРИТМУ ДІАГНОСТИКИ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	54
3.1. Алгоритм форсайту макро і мікроекономічного розвитку територіальних громад.....	54
3.2. Системи вимірів локального економічного розвитку громад.....	64
3.3. Система показників моніторингу стратегій економічного розвитку деяких територіальних громад Одеської області.....	76
ВИСНОВКИ.....	86
Список використаних джерел.....	89
Додатки.....	99

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сталий розвиток адміністративно-територіальних систем різного рівня публічного управління є ключовим інструментом, що використовується для забезпечення місцевого економічного розвитку територіальних громад.

Аналіз використання інструментів місцевого економічного розвитку дає можливість рішення напрямів стратегій розвитку економічного стану конкретної територіальної громади, розробити ефективні програми, які покращують якість життя мешканців та спрямовані на підтримку місцевого економічного розвитку.

Процеси реформування територіальної організації влади стали підґрунтям більш ефективного виконання органами місцевого самоврядування власних повноважень та подальшого сталого розвитку територій на сучасному етапі трансформаційних перетворень.

Серед вітчизняних дослідників слід назвати роботи О. Висоцької, в яких досліджується стратегія сталого розвитку [1], Т. Лазоренко описує проблематику сталого розвитку [2], В. Карпов, Т. Корольова досліджують інструментарій форсайту на макроекономічному рівні для забезпечення сталого розвитку територій [3], теоретичні та методологічні аспекти сталого розвитку територій досліджують такі вчені, як: Б. Данилишин [4], С. Дорогунцов [5], З. Герасимчук [11], також проблемам визначення сучасних підходів до управління економічним розвитком на місцевому рівні присвятили свої роботи такі як Г. Васильченко [21], І. Парасюк [21], Н. Єременко [21], С. Біла [22], О. Шевченко [22], М. Кушнір [22], проблематика сталого розвитку та управління місцевим економічним розвитком на місцевому рівні територіальних громад залишається досі актуальною темою для дослідження.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення теоретичних та практичних аспектів використання інструментів місцевого економічного розвитку в контексті територіальних громад Одеської області.

Для досягнення економічної мети були поставлені такі *завдання*:

- визначити теоретичні аспекти економічної політики сталого розвитку;
- розкрити поняття місцевого економічного розвитку;
- визначити напрямки використання інструментів місцевого економічного розвитку;
- провести аналіз використання інструментів місцевого економічного розвитку у громадах Одеської області;
- визначити перелік інструментів зміцнення місцевого економічного розвитку співробітництва територіальних громад;
- проаналізувати розвиток кооперативного руху як елемент інструменту управління місцевого економічного розвитку;
- сформулювати алгоритм форсайту територіальних громад;
- описати системи вимірів локального економічного розвитку громад;
- провести аналіз системи показників моніторингу стратегій економічного розвитку територіальних громад Одеської області.

Об’єкт дослідження – процес економічного розвитку територіальних громад, формування та реалізація моделі ефективного використання інструментів місцевого економічного розвитку для різних за своїм потенціалом територіальних громад.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та прикладних аспектів використання інструментів місцевого економічного розвитку територіальних громад Одеської області.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та проведення дослідження в роботі використані такі методи дослідження:

- аналіз для порівняння чинників систематизації для щодо управління соціально-економічними процесами і визначення комплексу інструментів та механізмів місцевого економічного розвитку;
- метод порівняльного аналізу – при узагальненні напрацювань українських та зарубіжних дослідників відносно важливості та доцільності управління локальним розвитком на засадах партисипативності;

- методи трендових моделей використовувалися для оцінювання ступеню використання індикаторів місцевого економічного розвитку;
- метод табличного і графічного подання результатів дослідження, теоретичного узагальнення для формування висновків.

Інформаційною базою дослідження стали матеріали Державного комітету статистики України, інформація державних органів влади, Закони України, вітчизняні та зарубіжні літературні джерела.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (72 найменування) та 2 додатків. Загальний обсяг роботи становить 109 сторінок. Основний зміст викладено на 89 сторінках. Робота містить 7 таблиць, 16 рисунків.

Публікації та апробація результатів дослідження. Результати проведених досліджень були озвучені на XXII Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях» та на X Міжнародної науково-практичної конференції «Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи». Основні положення дослідження викладені у наступних роботах: Карпов В. А., Сербіна А. А. Ризики та механізми управління розвитком територіальних громад. *«Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях»*: матеріали XXII Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 квітня 2024 р. Одеса: ОНЕУ. 2024. С. 138-139; Карпов В. А., Сербіна А. А. Використання деяких інструментів місцевого економічного розвитку. *«Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи»*: матеріали X Міжнародної наук.-практ. конф., 04-05 жовтня 2024 року Одеса: ОНЕУ. 2024. С. 182–183.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Формування національної економічної політики сталого розвитку територіальних громад

Необхідність в умовах воєнного стану вирішувати завдання збереження потенціалу України, підвищення її економічної спроможності та безпеки ґрунтується на забезпеченні сталого розвитку держави та має відбуватися за умов сталого розвитку регіонів та територіальних утворень нижчого рівня – територіальних громад, при максимальному використанні наявних внутрішніх, а також залучених зовнішніх ресурсів для задоволення потреб місцевих мешканців, поліпшення якості життя у сприятливому соціально-економічному середовищі та екологічно чистому, здоровому природному довкіллі. Це обумовлює необхідність використання ефективного управління територіями на підставі взаємоузгоджених між собою інструментів та механізмів, які в умовах децентралізації активізують економічні, екологічні та соціальні складові розвитку суспільства та покращують інтелектуальний рівень людського потенціалу.

Додержання збалансованості між економічною, соціальною та екологічною складовими забезпечує можливість переходу до формування та розвитку суспільства, за якого не виснажаться ані природні, ані людські ресурси.

Ці завдання стали основою концепції сталого розвитку територій, теоретичному та методологічному аспектам якої присвятили свої роботи такі вчені, як: Б. Данилишин [4], С. Дорогунцов [5], З. Герасимчук [11].

Поряд з цим, подальшого дослідження потребують питання сталого соціального та економічного розвитку територій, більш поглибленого вивчення

теоретико-методологічних положень щодо вибору інструментів та механізмів забезпечення сталого розвитку міст, селищ, сіл, тобто територіальних громад.

В цілому, вперше термін «сталий розвиток» був використаний на засіданні Римського клубу в 1972 році. «Ми будуємо глобальну систему, яка збалансована без раптового неконтрольованого колапсу і здатна задовольнити основні матеріальні потреби всього населення», - сказав він у Заява під назвою «Межі зростання», складена групою вчених на чолі з Медоузом [7].

За останні п'ять десятиліть сутність цього поняття значно змінилась. Найбільш змістовним поняттям «сталий розвиток» серед тих, що зустрічаються у науковій літературі, є сприйняття збалансованого розвитку як процесу «забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами у певних умовах протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження й поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища» [8].

Згідно з визначенням Комісії ООН та науковим аналізом, G. The Daily інтерпретує термін "сталий розвиток" за національними (регіональними) групами, особливо за етнічними та расовими ознаками, як гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес, захист навколишнього середовища, ізоляцію, експлуатацію, бідність, дискримінацію окремих людей і груп населення по всьому світу. вся земна цивілізація. [9, с.18].

Різні аспекти сталого розвитку стають предметом наукових дискусій. Економісти в сучасних умовах фокусують свою увагу на збалансованості, маючи на увазі насамперед економічне, промислове зростання, добробут, прибуток, нагромадження капіталу. Значна увага також надається застосуванню техніко-екологічної оцінки. Деякі трактування сутності сталого розвитку регіону наведено в табл.1.1.

Таблиця 1.1.

Наукові трактування терміну «сталий розвиток»

№ н/п	Автори	Трактування
1	О. Завгородня	Сталий розвиток територій – це керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дають змогу дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їх результати та вибрати найбільш оптимальний.
2	А. Садовенко	Сталий розвиток територій – це одна з найважливіших, невідкладних і всеосяжних проблем. Людство вже наближається до того, щоб дати системні, детально прораховані, з точним передбаченням можливих наслідків відповіді на глобальні виклики.
3	А. Глинська	Сталий розвиток територій – передбачає вищий якісний рівень ніж «розвиток» та характеризує систему, яка знаходиться у динамічному русі, показники і характеристики якої як обов’язкова умова, повинні набувати якісного покращення, знаходитися у позитивній динаміці в довгостроковій перспективі.
4	І. Круп’як	Сталий розвиток території багато в чому визначається ефективністю її фінансування. Адекватне фінансування розвитку передбачає макроекономічну збалансованість і дозволяє забезпечити високий рівень життя населення в довгостроковій перспективі. Важливим напрямком у цій галузі є інвестиційна підтримка сталого розвитку економіки країни.
5	З. Герасимчук	Сталий розвиток територій – процес надзвичайно складний за своєю природою. Узгодження дій у таких пов’язаних і одночасно різних сферах життєдіяльності населення як суспільство, економіка та екологія – справа надзвичайно важка. Саме на вирішення такого завдання покликане стимулювання регіональної системи, або регіону на предмет досягнення сталого розвитку.

Джерело: складено автором на основі [10-11]

Згідно з думкою вітчизняних науковців поняття «сталий розвиток територій» можна трактувати як новітню концепцію керованого розвитку, що визначає потребу формування балансу між економічними, політичними, культурними потребами розвитку територій з урахуванням екологічних потреб з метою захисту інтересів майбутніх поколінь і створення безпечного довкілля.

Кожна територія, як географічно обмежена система, має свої межі та залежно від рівня антропогенного й техногенного навантаження свої стадії розвитку. Перша стадія - природна, яка характеризується чітким вписуванням створеної екосистеми в природні умови; друга стадія відмічається розвитком процесів диверсифікації господарської діяльності залежно від природних умов та системи землекористування; третя стадія супроводжується значним впливом антропогенних і техногенних факторів на економічну систему та викликає незначні порушення у створеній системі, які для неї ще не є руйнуючими. Система може протистояти цим діям та самовідновлюватися; четверта стадія - розвиток системи супроводжується інтенсивним розвитком територій.

У науковій сфері концепція «сталого розвитку» набула лідируючих позицій після другої конференції ООН з питань довкілля та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), що отримала назву "саміт землі", в якій Україна взяла участь у галузі сталого розвитку[69].

Результатом Конференції стало прийняття документу «Порядок денний на XXI століття» (Agenda 21), у якому рекомендовано кожній країні розробити національну стратегію сталого розвитку. Таким чином, світове співтовариство визнало, сталий розвиток пріоритетним питанням будь-якого прояву співробітництва, а забезпечення сталого розвитку – застосування таких змін суспільних відносин, які не руйнуватимуть середовище свого існування. Концепція сталого розвитку була відповіддю на виклики часу, а зазначені цілі слугують орієнтирами для встановлення цілей сталого розвитку на національному рівні у 193 країнах світу[70].

Можна зазначити, що модель сталого економічного розвитку формується

на підставі доктрини сталого розвитку, яка становить собою сукупність ідей, концепцій, положень і постулатів різних наук, зокрема філософії, соціології, економіки, екології, які вже лягли в основу документів ООН та окремих країн.

Багато міжнародних подій було присвячено проблемам сталого розвитку: Глобальний екологічний форум «Habitat–II»: навколишнє середовище, 7-й міжнародний конгрес «сталий розвиток: захист навколишнього середовища» Глобальний екологічний форум «Міста і сталий розвиток», спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН «Планета Земля» + 5, Всесвітній саміт ООН зі сталого розвитку, Конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо+20», Регіональний форум з питань сталого розвитку Європейської економічної комісії ООН, Пленарне засідання Генеральної Асамблеї ООН у рамках Міжнародного року фундаментальних наук для сталого розвитку «Шанс для суспільства побудувати науку в інтересах сталого розвитку» [12-13].

На період до 2030 року на глобальному рівні на Саміті ООН у 2015 році були визначені Цілі сталого розвитку (далі – ЦСР), які закріплені у Порядку денному 2030 через наступні завдання та напрями реалізації для країн світу [12-13]:

Ціль 1. Покінчити з бідністю в усіх її формах та усюди.

Ціль 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування та сприяння збалансованому розвитку сільського господарства.

Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя.

Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої та справедливої якості освіти та заохочення можливості навчання протягом усього життя для всіх.

Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат.

Ціль 6. Забезпечення доступності та збалансованого використання водних ресурсів і санітарії для всіх.

Ціль 7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, збалансованих і сучасних джерел енергії для всіх.

Ціль 8. Сприяти поступальному та збалансованому економічному

зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.

Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій та збалансованій індустріалізації інноваціям.

Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними.

Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості, і екологічної стійкості міст і населених пунктів.

Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання та виробництва.

Ціль 13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та наслідками зміни клімату.

Ціль 14. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів для сталого розвитку.

Ціль 15. Захист і відновлення екосистем суші і сприяти їх збалансованому використанню, раціональне лісовикористання.

Ціль 16. Сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку.

Ціль 17. Зміцнення засобів впровадження та активізації роботи в рамках Глобального партнерства для сталого розвитку (рис.1.1).

Рис. 1.1 – Глобальні Цілі сталого розвитку згідно з Порядком денним у сфері сталого розвитку до 2030 року

Джерело: складено автором на основі [14-15]

Ці ЦСТ визначають глобальні довгострокові завдання у галузі розвитку, спрямовані на створення сталих засобів економічного, екологічного і соціального розвитку всіх країн світу, які затверджуються вищими органами виконавчої влади в кожній країні. Бачення всіх процесів у світі Порядок денний 2030 пропонує більш інклюзивне, засноване на ідеях рівності, він є всеосяжним, чітким та універсальним.

В його основі лежить не стільки орієнтація на так звані «країни, що розвиваються», скільки розуміння, що у взаємопов'язаному глобалізованому світі всі країни повинні вживати активних заходів для подолання проблем, пов'язаних зі сталим розвитком.

У економічній ситуації в Україні переважали тенденції до відновлення основних рис докризової економічної моделі, якій притаманні високий рівень відкритості національної економіки та вразливість до коливань кон'юнктури міжнародних ринків. Уповільнення темпів зростання світової економіки спричинило звуження попиту на світових ринках і негативно вплинуло на експортоорієнтовані галузі промисловості України.

Невизначеність напрямів розвитку та несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, COVID-19, повномасштабна війна стали основними чинниками хвилі економічного спаду та зменшення обсягів виробництва, зокрема в металургії та у експортоорієнтованих сегментах машинобудування. Отже, Україна постала перед необхідністю зміни ідеології економічного зростання, а саме завдання ЦСР й слугують імпульсом для подальшого сталого розвитку територій.

Оскільки одне з перших місць серед завдань економічного розвитку територіально-виробничих комплексів займає завдання сталого розвитку територій, при якому із зростанням суспільного виробництва, трансформацією економіки на ринкові умови господарювання значно збільшується екстенсивність й інтенсивність матеріально-енергетичних потоків між економічною та екологічною підсистемами територій, остільки й виникає необхідність організації такої системи господарювання на цій

території, яка б стратегічно розвивалась.

Зрівноважене якісне зростання економічних та соціальних параметрів постійними пропорційними темпами з мінімальними втратами для природного середовища забезпечує загальний прогрес сталого розвитку територій і найбільший рівень задоволення потреб населення та інтересів держави.

Основною метою сталого соціально-економічного розвитку територій має стати формування життєздатного середовища, покращення якості життя та підвищення рівня соціальної безпеки на основі ефективного вирішення економічних та соціальних завдань.

Для досягнення стабільного сталого розвитку територій необхідною умовою є застосування ефективних та дієвих механізмів. Наприклад, якщо розглядати такий механізм як цілісну структурно- функціональну систему зв'язків, що складаються між різними елементами самого механізму, то регулювання їх взаємодії здійснюється з метою соціального та економічного сталого розвитку територій (рис. 1.2).

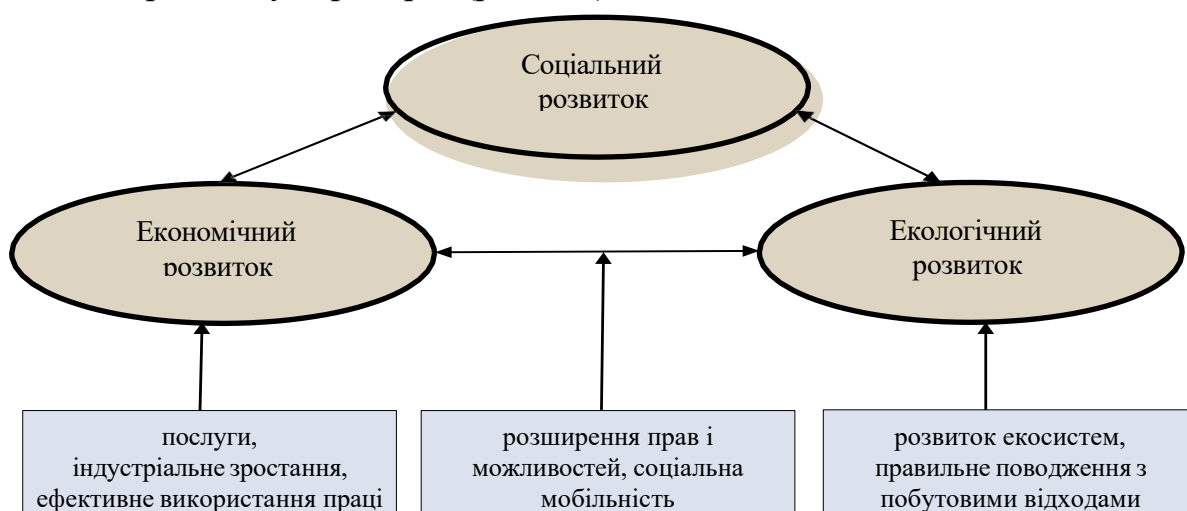

Рис.1.2 – Складові сталого розвитку територій

Джерело: складено автором на основі [16]

Відповідно до проведеного аналізу можна зазначити, що цілеспрямована система сталого розвитку територій являє собою взаємопов'язану сукупність, функцій, принципів, методів, важелів та

інструментів функціонування соціально-економічної сфери територій, які дозволяють організовувати, регулювати і координувати процес раціоналізації для досягнення та підтримки оптимально необхідного рівня розвитку. Протягом періоду державної незалежності України сталий розвиток територій залишається одним з основних пріоритетів державної економічної політики. Цій проблематиці присвячено значну кількість наукових публікацій, а на урядовому рівні прийнято низку законів, постанов і програм, спрямованих на підвищення ефективності функціонування вітчизняного агропромислового комплексу.

Серед важливих документів щодо послідовного впровадження та визначення цілей та напрямів сталого розвитку виданий Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України до 2030 року», розроблений проєкт Стратегії сталого розвитку України до 2030р., затверджена Державна стратегія регіонального розвитку на 2021- 2027 рр [15-17].

У Стратегії сталого розвитку України до 2030 р. визначені заходи, які подолують негативні чинники внутрішнього і зовнішнього характеру такі як: домінування в державі протягом багатьох років ресурсо- та енергоємних галузей і технологій, сировинної орієнтації експорту та надмірної концентрації виробництва у промислових регіонах, що сформувало таку структуру управління розвитком, яка загалом є неефективною та екологічно небезпечною; невідповідність рівня економічного розвитку та добробуту населення природному, науково-технічному, аграрно-промислового потенціалу України та кваліфікаційно-освітньому рівню населення, соціально-історичним і культурним традиціям народу України.

1.2. Поняття місцевого економічного розвитку

Запровадження в Україні реформи адміністративно-територіального устрою змінює підходи до управління на місцях та його форми відповідно до «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної

організації влади в Україні». В результаті трансформації системи управління створюється низка об'єднаних територіальних громад, які наділені широкими повноваженнями та ресурсними можливостями. Тому сьогодні завдання щодо забезпечення економічного зростання держави розглядається через проведення ефективної економічної політики та отримання певного результату на рівні об'єднаних територіальних громад.

У свою чергу це зумовлює необхідність віднайти відповіді на такі питання: Як удосконалити процес управління місцевим розвитком та залучити інвесторів? За допомогою яких нових підходів, методів та інструментів це зробити? Як ефективніше використати наявний потенціал та його примножити для отримання позитивного соціально-економічного ефекту?

Також постають питання пошуку та впровадження дієвих важелів, зорієнтованих на стимулювання економічного зростання громад; залучення громадян до вирішення актуальних питань місцевого розвитку та підвищення їх самосвідомості. У зв'язку з цим необхідною умовою функціонування добровільно об'єднаних територіальних громад стає формування такої системи управління, яка забезпечить розвиток і приведе кожне територіальне утворення до кращого соціального та економічного стану.

Чимало праць як українські так і зарубіжні дослідники присвятили проблемам визначення сучасних підходів до управління економічним розвитком на місцевому рівні, дослідженню інструментів стимулювання місцевого економічного зростання [18;19;20]. Над розробкою цих питань працюють експерти та науковці академічної науки, закладів вищої освіти, громадських об'єднань та асоціацій, зокрема такі як Г. Васильченко [21], І. Парасюк [21], Н. Єременко [21], С. Біла [22], О. Шевченко [22], М. Кушнір [22], В. Жук [22], В. Воробей [23], К. Кравчук [23], В. Крижанівський [23], Ю. Поліковська [23] та багато інших. Віддаючи належне науковим роботам дослідників, а також беручи до уваги те, що добровільно об'єднані територіальні громади мають можливість керуватися найкращим досвідом зарубіжних держав, виникає потреба в узагальненні, систематизації,

дослідженні прикладних аспектів управління місцевим економічним розвитком на рівні добровільно об'єднаних територіальних громад, що дозволить забезпечити їх економічне зростання у перспективі.

Перш за все, необхідно відмітити, що започаткування реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади поставило перед новоутвореними територіальними одиницями чимало проблем [24].

У числі основних є такі:

- нестача кваліфікованих спеціалістів, експертів з досвідом управління місцевим економічним розвитком;
- відсутність досвіду планування місцевого економічного розвитку;
- нерозуміння важливості співпраці з бізнесом та громадськістю з питань місцевого економічного розвитку [25, с. 249].

Із запровадженням реформи децентралізації в Україні активізувалася реалізація проєктів міжнародної технічної допомоги, завдяки яким органи місцевого самоврядування отримували готові плани розвитку добровільно об'єднаних громад, а також мали змогу долучитися до процесу навчання та перейняти зарубіжний досвід партисипативного планування – планування за участі представників влади, бізнесу та громадського суспільства, та зарубіжний досвід запровадження інструментів економічного розвитку на місцевому рівні.

З часом поступово на місцях формується усвідомлення важливості співпраці влади, бізнесу та громадськості, необхідності залучення до планування та стимулювання місцевого економічного розвитку активних представників громади, небайдужих до проблематики місцевого розвитку, бажаючих узяти відповідальність за реалізацію бачення майбутнього своєї громади.

Місцевий економічний розвиток територіальної громади - це перспектива, яку необхідно стимулювати через досягнення [26]: динамічної рівноваги соціально-економічної системи громади; раціональності, відповідальності, оптимального співвідношення якісних та кількісних характеристик територіальної громади; позитивних параметрів розвитку територіальної

громади; конкурентоспроможності – активізації потенційних можливостей ТГ нарощувати та ефективно використовувати конкурентні переваги у соціальній, економічній та екологічній сферах; безпеки сталого розвитку, тобто здатності ТГ до самовідтворення та недопущення дії дестабілізуючих чинників (рис. 1.3.).

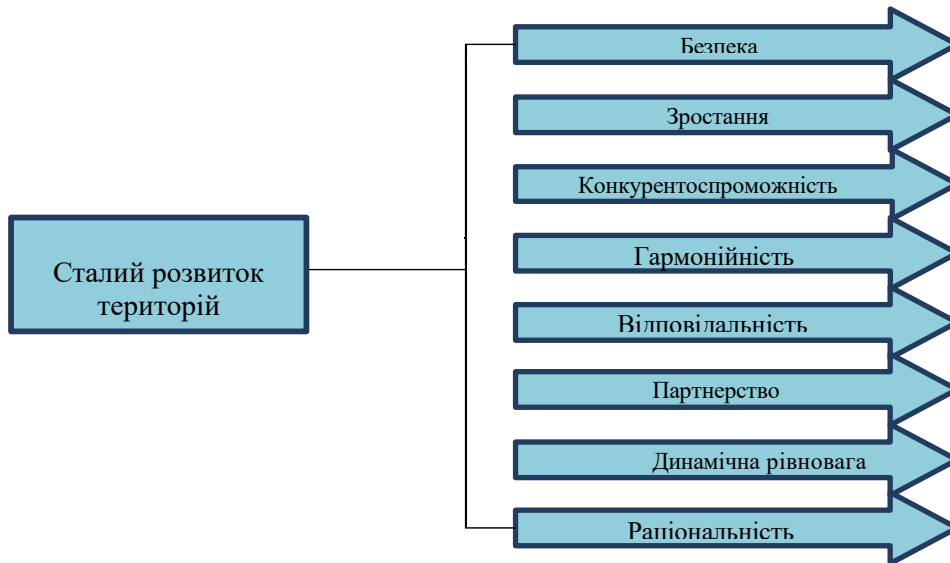

Рис.1.3. Основні вектори сталого розвитку територіальних громад

Джерело: складено автором на основі [17]

У поняття місцевий економічний розвиток втілюється усвідомлення того, що майбутнє громади залежить від спільних зусиль та дій ключових гравців об'єднаної територіальної громади. Тобто місцевий економічний розвиток – це постійна синергія дій бізнес-спільноти, влади, громадянського суспільства [27, с. 157].

Місцевий економічний розвиток передбачає, що добробут і підвищення якості життя в громадах забезпечується не стільки владою, скільки сектором приватного бізнесу, який залежить від рівня сприятливості місцевих умов для зростання.

Відтак, якщо бізнес зацікавлений у розвитку громади, він має долучатися до планування майбутнього, якщо громадськість бажає покращити умови проживання, вона має долучатися і до планування місцевого розвитку і до його реалізації. Головним при доборі учасників комунікативного процесу є усвідомлення того, що майбутнє громади у її руках.

У визначенні загальних напрямів місцевого розвитку, його цілей та завдань провідна роль належить органам місцевого самоврядування як колективним представникам інтересів територіальної громади (табл. 1.2.1), на які Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [28] покладені зобов'язання забезпечити сталий розвиток підпорядкованої їм території, ефективне використання природних, людських і економічних ресурсів.

Місцевий економічний розвиток відбувається на певній визначеній території, зокрема на рівні об'єднаної територіальної громади. Добровільне об'єднання територіальних громад передбачає дотримання принципів законності, добровільності, економічної ефективності, повсюдності місцевого самоврядування, прозорості, відкритості та відповідальності [30].

Об'єднані територіальні громади можуть включати громади суміжних сіл, селищ, міст. На сьогоднішній день в Одеській області налічується 91 територіальна громада [29], дані територіальних громад наведено у Додатку Б.

Для успішного управління місцевим економічним розвитком необхідно сформувати команду осіб, на яких покладатиметься відповідальність за його планування та подальшу реалізацію, із тих хто має спільне бачення розвитку громади, або стейкхолдерів, що працюватимуть разом задля розвитку місцевої економіки, тих, що зможуть зосередитись на якісному виконанні і впровадженні програм місцевого розвитку та наданні якісних послуг відповідно до загальної стратегії розвитку громади.

Серед основних критеріїв відбору стейкхолдерів визначаються:

- активність стейкхолдера;
- обізнаність місцевими проблемами;
- зацікавленість в інвестуванні у місцевий економічний розвиток;
- бажання стейкхолдера активно долучатися до втілення пілотних проєктів місцевого економічного розвитку;
- наявність можливості реально вплинути на поточну ситуацію.

Добровільно об'єднані територіальні громади можуть утворювати,

наприклад, робочі групи з місцевого економічного розвитку, дорадчі ради з місцевого економічного розвитку, комітети з економічного розвитку або інші подібні за функціональним призначенням органи.

Здебільшого у громадах створюються робочі групи з місцевого економічного розвитку, серед яких є представники усіх трьох секторів: представники влади, бізнесу та громадського суспільства. Найбільша частка припадає на представників влади, що у свою чергу мають забезпечити мотивацію та спроможність стейкхолдерів місцевого економічного розвитку ефективно співпрацювати; гармонізувати інтереси інших зацікавлених сторін. Бізнес, співпрацюючи з владою, стає обізнаний перспективами розвитку об'єднаної територіальної громади, перспективами державної підтримки окремих галузей.

Відтак, він визначає можливості розширення, диверсифікації діяльності, успішно функціонує та розвивається, поповнюючи місцевий бюджет та забезпечуючи робочі місця для мешканців, консультує мешканців відносно труднощів у започаткуванні та веденні бізнесу, заохочуючи їх до підприємницької діяльності на благо громади.

1.3. Механізм використання інструментів місцевого економічного розвитку

У кожній об'єднаній територіальній громаді її офіційний орган, такий як робоча група з місцевого економічного розвитку, має займатися пошуком інструментів забезпечення місцевого економічного розвитку, обґрунтуванням доцільності їх реалізації.

У зв'язку з цим необхідною умовою функціонування територій стає формування такої системи управління, яка забезпечить розвиток і приведе кожен територіальну громаду до сталого соціального та економічного стану.

Вибору інструментів місцевого економічного розвитку повинно передувати детальне знайомство зі складовими потенціалу територіального

утворення. Комбінація інструментів місцевого економічного розвитку знаходить прояв у механізмі управління сталим розвитком територіальних громад.

Інформацію відносно важливих складових потенціалу територіального утворення узагальнює такий аналітичний документ, як економічний профіль добровільно об'єднаної територіальної громади. У документі має бути представлена інформація щодо наявного потенціалу місцевої економіки, конкурентних позицій громади, перспектив розвитку, що дозволить сприймати його як певну базу для покращення «екосистеми», заснування нових видів бізнесу та сприяння економічній діяльності у громаді. За змістовним наповненням документ подібний такому розділу регіональної стратегії як «аналітична частина», що містить детальний опис основних тенденцій соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади [31].

Наявність документу дуже важлива для об'єднаної територіальної громади, адже узагальнюючи інформацію відносно соціально-економічного стану в громаді, економічний профіль є важливим ключовим ресурсом для прийняття подальших управлінських рішень, перш за все завдяки можливості за даними оцінювання різних складових потенціалу виявити негативні тенденції розвитку в громаді, обрати напрями пріоритетних змін.

У таблиці 1.2. представлені чинники, що визначають доцільність складання економічного профілю добровільно об'єднаної територіальної громади як одного з інструментів активізації місцевого економічного розвитку та розглядаються як певний стимул для трьох учасників партисипативного планування виступити користувачем інформації економічного профілю, будуючи свої плани на майбутнє.

Таблиця 1.2.

Стимули використання економічного профілю громади

Групи стейкхолдерів МЕР	Стимули
Публічний сектор	1. Бажання створити єдине повноцінне представництво громади для зовнішніх та внутрішніх користувачів. 2. Прозорість та підзвітність – прозора та повна інформація у вільному доступі для усіх зацікавлених осіб. 3. Створення інформаційних потоків, спрямованих на бізнес та громадськість. 4. Формування загальних умов інвестиційної діяльності.
Економічний сектор (бізнес)	1. Визначеність – можливість отримати інформацію щодо поточного та перспективного стану справ. 2. Можливість самореалізації – доступ до інформації щодо пріоритетних сфер та галузей інвестування, а також об'єктів вкладання коштів (обізнаність бізнес-можливостями громади). 3. Можливість оцінити конкуренцію та знайти додаткових партнерів.
Неурядовий сектор (громадськість)	1. Зацікавленість – бажання бути обізнаним поточною ситуацією, що склалася в громаді. 2. Можливості працевлаштування (доступ до інформації про бізнес-можливості громади та контакти бізнесу). 3. Налаштованість на певний рівень інтенсивності економічної діяльності.

Джерело: авторська розробка

Необхідно зазначити, що економічний профіль громади, з одного боку виступає інструментом активізації місцевого економічного розвитку, з іншого, є базисом для вибору інших інструментів місцевого економічного розвитку.

Також варто відмітити, що у дослідженнях багатьох вітчизняних науковців відсутній єдиний підхід щодо видів можливих інструментів місцевого економічного розвитку.

Автором даної роботи пропонується сукупність інструментів місцевого економічного розвитку як механізмів, що забезпечують досягнення поставленої мети стратегічного розвитку громади, поділити на три групи (рис.1.4):

Рис. 1.4. Групи інструментів місцевого економічного розвитку

Джерело: авторська розробка

Інструменти підтримки підприємництва переслідують за мету підтримку розвитку місцевого бізнесу і залучення нового бізнесу. Відповідна діяльність покликана допомогти приватному сектору у створенні нових робочих місць; стимулювати підприємницьку діяльність; сприяти кредитно-фінансовій стабільності, розширюючи й диверсифікуючи податкову базу і поліпшувати якість життя громади, забезпечуючи нові послуги й покращуючи навколишнє середовище.

До складу інструментів цієї групи відноситься [71,72]:

- створення центрів підтримки бізнесу та центрів трансферу технологій;
- мікрокредитування;
- посівне фінансування;
- надання гарантій бізнесу;
- гранти для бізнесу;
- діяльність інституцій інноваційного розвитку – агенцій місцевого економічного розвитку, бізнес-інкубаторів, індустриальних парків.

Центр підтримки бізнесу – інституції, завданням яких є супровід малого та середнього бізнесу задля його більш успішного та активного розвитку.

Центр трансферу технологій – спеціалізована організація, що забезпечує комерціалізацію результатів наукових-дослідницьких та дослідно-конструкторських робіт, передачу та розробку технологій, ноу-хау.

Мікрокредитування – фінансовий механізм, за якого підприємці з певної території або галузі отримують невеликі позикові кошти на тривалий термін на поворотній основі.

Посівне фінансування – кошти інвестиційних фондів, фірм чи приватних осіб, доступні для високо ризикових компаній на ранніх стадіях їхнього розвитку.

Гарантії – зобов'язання третьої інституції повністю або частково виконати платежі на користь кредитора в разі невиконання позичальником зобов'язань за одержаними позиками.

Гранти для бізнесу – фінансовий механізм, за якого можна отримати безповоротну фінансову допомогу відповідно до пріоритетів грантодавця.

Агентство місцевого економічного розвитку – міжсекторна інституція, що поширює свою діяльність на окреслену територію, завданням якої є реалізація проєктів та програм згідно з пріоритетами соціально-економічного розвитку даної території.

Бізнес-інкубатор – офісний або виробничий простір, що надається в користування підприємцям-початківцям на пільгових умовах на певний період.

Індустріальний парк – територія, готова для розміщення виробництв, забезпечена енергоносіями, транспортною інфраструктурою, що управляється керуючою компанією.

Технопарк та науково-технологічний парк – центри, у яких забезпечуються сприятливі умови для науково-технічних інноваційних проєктів, які виконуються спільними зусиллями наукових осередків та промисловості.

Інструменти підтримки працівників переслідують за мету забезпечення можливостей працевлаштування і розвиток робочої сили, зокрема якісної вищої та постійної професійної освіти, формування знань і навичок, які дозволять успішно конкурувати на ринку праці. Відповідна діяльність покликана допомогти зменшити міграцію робочої сили, підвищити компетентність кадрів, розвинути навички різних демографічних груп.

У складі інструментів цієї групи виділяють такі:

- мапа людського капіталу;
- програми співпраці бізнесу та освіти;
- програми профорієнтації;
- підтримка зайнятості;
- неформальна освіта;
- програми інклюзивності;
- креативні та культурні індустрії;
- креативні простори;
- програми міжнародної співпраці;
- проєктний офіс.

Мапа людського капіталу – огляд людських ресурсів, що містить демографічні характеристики населення певної території, загальний аналіз рівня освіти, компетенцій та потенціалу працевлаштування мешканців.

Програми співпраці бізнесу та освіти – зобов'язання третьої інституції повністю або частково виконати платежі на користь кредитора в разі невиконання позичальником зобов'язань за одержаними позиками.

Програми профорієнтації – система заходів, метою яких є супровід підлітків та молоді у виборі професії.

Підтримка зайнятості – система програм перекваліфікації та підвищення кваліфікації кадрів, завданням яких є адаптувати рівень підготовки робочої сили до потреб ринку.

Неформальна освіта – комплексна пропозиція навчальних можливостей поза основною програмою освітніх інституцій, що стимулює розвиток

людського капіталу регіону відповідно до цілей його стратегічного розвитку.

Програми інклюзивності – програми адаптації різних галузей суспільного життя для осіб з обмеженими можливостями та маргіналізованих верств населення.

Креативні та культурні індустрії – діяльність, в основі якої лежить творчість, унікальні навички або таланти, що може створювати додану вартість та робочі місця, через використання інтелектуальної власності.

Креативні простори – заклади, що створюють комфортні робочі умови та середовище спілкування для творчих підприємців та людей вільних спеціальностей.

Програми міжнародної співпраці – заходи, завданням яких є налагодити сталу взаємодію із міжнародними партнерами.

Проектний офіс – механізм управління тривалими інфраструктурними проектами із значними бюджетами та високою складністю.

Інструменти поліпшення якості життя мають на меті підвищення якості інфраструктури та громадських просторів. Здійснення ОТГ діяльності з використанням інструментів цієї групи покликана допомогти громадам у конкуренції за економічне зростання, а також у посиленні спроможності громад надавати якісні послуги жителям, місцевим підприємцям і туристам.

У складі інструментів цієї групи виділяють:

- кластери;
- міжрегіональні проекти;
- державно-приватні партнерства;
- програми розвитку територій присутності бізнесу;
- центр залучення інвестицій;
- розвиток інфраструктури;
- промоція території;
- стратегію просторового розвитку;
- ревіталізацію та рекультивацію;
- якірні проекти.

Кластери – об’єднання компаній, організацій, наукових та освітніх установ, які працюють в одній або суміжних галузях та знаходяться близько географічно.

Міжрегіональні проєкти – це проєкти та програми, метою яких є підвищення конкурентоспроможності регіонів і субрегіонів, та створення регіональних брендів через механізми співпраці та взаємодії.

Державно-приватні партнерства – система відносин між державними та приватними партнерами, при реалізації яких ресурси обох партнерів об’єднуються для створення нових та/або модернізації існуючих об’єктів.

Програма розвитку територій присутності бізнесу – стратегія розвитку великих компаній, за якої вони інвестують у розвиток територій, де знаходяться їхні активи.

Центр залучення інвестицій – установа, завданням якої є поширення інформації про інвестиційні можливості території та супровід компаній у процесі інвестування.

Розвиток інфраструктури – підготовка та втілення проєктів, націлених на системні зміни в інфраструктурі території відповідно до стратегічних цілей розвитку.

Промоція території – комплекс заходів, завданням яких є покращення пізнаваності території на національному та міжнародному рівнях, а також підвищення її конкурентоспроможності.

Стратегія просторового розвитку – інтегрований план територіального та візуального розвитку населеного пункту з урахуванням стратегічних інтересів розвитку території із залученням громади.

Ревіталізація та рекультивація – процес відновлення міського чи природного середовища або закинутих промислових об’єктів, для повернення їм втраченого призначення або надання нового.

Якірні проєкти – великі знакові проєкти, що стають точками тяжіння території та є частиною її бренду.

Серед інструментів місцевого економічного розвитку можна визначити й

створення центрів підтримки бізнесу, облаштування територій присутності бізнесу, соціальне підприємництво. До інструментів місцевого економічного розвитку відноситься також розвиток малого підприємництва ОТГ.

Державна політика підтримки малого підприємництва громад повинна спиратись на історичні, економічні та соціальні особливості ОТГ, що дозволить створити адекватні передумови для того, щоб мале підприємництво змогло стати альтернативою державному сектору економіки. Значна кількість новостворених малих підприємств не може розпочати свою роботу через відсутність достатнього статутного капіталу, сировини та матеріалів, власних площ і обладнання, практичних навичок та підприємливості працівників у здійсненні бізнесу [32, с. 140].

Це зумовлює необхідність розробки ефективного механізму розвитку та державної підтримки малого підприємництва за такими складовими, як: нормативно-законодавча, фінансово-кредитна, організаційно-економічна і інституціональна [33].

При розробці програм підтримки малого підприємництва необхідно враховувати економічну спеціалізацію ОТГ, рівень її виробничого потенціалу та кількість працездатного населення.

Висновки до розділу 1

Отже, найбільш змістовним поняттям «сталий розвиток» є визначення його як процесу «забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами у певних умовах протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження й поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища».

Забезпечення сталого розвитку громад має відбуватися за умов соціально-економічного розвитку територіальних утворень, при максимальному використанні наявних внутрішніх, а також залучених зовнішніх ресурсів для задоволення потреб місцевих мешканців. Сталий розвиток орієнтований насамперед на людину та поліпшення якості її життя у сприятливому соціально-

економічному середовищі та екологічно чистому, здоровому, різноманітному природному довкіллі.

Використання інструментів місцевого економічного розвитку та економічно-обґрунтований добір інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад слугуватиме основою посилення їх конкурентних позицій для інвесторів, модернізації процедур прийняття управлінських рішень та пошуку нових механізмів співпраці основних стейкхолдерів: інвесторів, керівництва громад, членів громади і місцевих підприємців, з метою покращення якості життя, активізації економічного потенціалу кожної конкретної громади.

Вибір того чи іншого інструмента місцевого економічного розвитку об'єднаної територіальної громади залежить від наявного потенціалу територіального утворення та доповнюється бажанням уряду симулювати громаду до його запровадження. З цією метою органи місцевого самоврядування можуть виступати ініціаторами низки навчальних програм для мешканців громади з подальшим її співфінансуванням.

РОЗДІЛ 2. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НА ПРИКЛАДІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Використання інструментів місцевого економічного розвитку у громадах Одеської області

Дієвим інструментом, який забезпечує місцевий економічний розвиток, інтеграцію влади, бізнесу та наукової громадськості є відкриття таких осередків створення інновацій, як технопарків. Суть діяльності технопарку, як інфраструктурної ланки, полягає в поєднанні всіх видів ресурсів (в тому числі потенціалу вчених, інноваторів, інвесторів і виробників) для реалізації єдиного інноваційного процесу та досягнення стратегічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці [34].

Технопарк – науково-виробничий територіальний комплекс, головне завдання якого полягає у формуванні максимально сприятливого середовища для розвитку малих і середніх наукомістких інноваційних фірм.

Створення технопарків - це перевірений часом та міжнародним досвідом механізм індустріалізації економіки, залучення інвестицій, збільшення зайнятості населення, підтримки місцевих виробників, сприяння малому та середньому бізнесу.

Діяльність технопарків має за мету комерціалізацію науково-технічної діяльності і технологічний трансфер конкурентоспроможної продукції або технології у промислове виробництво; виробництво і реалізацію унікальних пристроїв, дрібносерійне виробництво інноваційної продукції. В умовах кризової ситуації у науковій сфері України створення технопарків дозволить забезпечити науковців роботою, яка достатньо високо оплачується.

Згідно із законодавством України технологічний парк (технопарк) – юридична особа або група юридичних осіб, що діють відповідно до договору

про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проєктів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції [35].

Визначальними характеристиками технопарку як системної організації є відпрацьовані механізми введення в господарський обіг об'єктів і прав інтелектуальної власності, технологічного трансферу через інноваційні проєкти, фінансового та маркетингового менеджменту, налагодженого співробітництва з науковими центрами, університетами, промисловими підприємствами, фінансово-кредитними установами, органами влади і громадськими організаціями. Крім того, держава надає технопаркам різноманітну пряму та непряму підтримку у вигляді прямих інвестицій, державного замовлення, запровадження режимів пільгового оподаткування діяльності технопарку тощо.

Таким чином, технопарк служить своєрідним мостом, що з'єднує науку з економікою і соціальною сферою. Особлива роль технопарку полягає в тому, що він об'єднує і стимулює винахідників, науковців та бізнес до зайняття інноваційним підприємництвом.

У структурі технопарків можуть бути представлені: інноваційно-технологічний, навчальний, консультаційний, інформаційний, маркетинговий, юридичний, фінансовий, економічний центри та промислова зона.

Місією технопарку є стимулювання місцевого розвитку, а також спрощення реалізації комерційних і промислових інновацій. Технопарки виконують такі основні функції: сприяння виробничому освоєнню наукомістких технологій і швидкій комерціалізації інноваційних ідей; підтримка створення нових інноваційних структур та інноваційного підприємництва; залучення промислового та банківського капіталу в інноваційну сферу; вироблення та просування на ринок конкурентоспроможної продукції; формування інвестиційного клімату, збагачення науки і технічної культури ТГ, створення нових робочих місць.

Значення технопарків для сталого розвитку територій полягає також у підвищенні зайнятості населення та збільшенні частки висококваліфікованих працівників; забезпеченні високої економічної ефективності та рентабельності високотехнологічних підприємств; економічному піднесенні відсталих територій та розвитку науково-технічних агломерацій; розповсюдженні нових технологій та розвитку наукового сектору; реорганізації трудового та виробничого процесів шляхом інформатизації та комп'ютеризації.

Для організаційної форми технопарку характерні такі підходи:

- заснування технопарку за корпоративною організаційно-правовою формою стратегічним засновником, як правило, провідною науковою організацією або закладом вищої освіти, відомими своїми науково-технічними здобутками;

- визначеність стратегічного напрямку діяльності технопарку, пов'язаного з розвитком певних базових технологій передового технологічного укладу; розміщення учасників технопарку на площах стратегічного засновника або на близькій відстані від нього. Технопарк об'єднує, як правило, навколо стратегічного засновника ще декілька засновників, а також активно співпрацює з партнерами, вклад та характер співробітництва яких залежить від особливостей реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів у технопарках.

Вітчизняна модель створення та функціонування технопарків має певні відмінності від моделі технопарків, що узагальнена світовою практикою. Законодавство України визначає технологічні парки як один із функціональних типів спеціальних економічних зон, що створюються прийняттям відповідного закону. Органи влади можуть виступати одним із засновників технопарку, а також створювати умови для його ефективного функціонування.

Так, наприклад в березні 2023 року, в смт. Суворове, Ізмайльського району, Одеської області затвердили Програму розробки концепції індустріального парку «АгроТехнопарк «Буджак», який спеціалізуватиметься на аграрній промисловості. Його розмістять на території Суворовської громади,

на ділянці площею 17,3 га [36].

Обсяг фінансування програми з терміном реалізації в один рік визначений у розмірі 120 тисяч гривень за рахунок місцевого бюджету. Метою програми є підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості громади, залучення інвестицій.

АгроТехнопарк представлятиме собою майданчик для залучення компаній-учасників, які розмістять свої виробничі, офісні, логістичні потужності для ведення господарської діяльності. Очікується, що це збільшить кількість робочих місць, покращить привабливість регіону, запустить суміжні напрямки для бізнесу та створить постійні надходження податків до бюджету громади.

На території індустріального парку «АгроТехнопарк «Буджак», передбачаються такі види діяльності:

- перероблення та консервування фруктів і овочів;
- виробництво олії з нішевих культур;
- майонезу, крафтових сирів та бринзи;
- консервів з гусячого м'яса та паштетів;
- виготовлення виробів з рослинних матеріалів;
- виробництво шкіри, виробів з овечої шкіри та шерсті;
- пухових ковдр, подушок та теплої одягу з наповнювачем з гусячого пуху;
- виробництво пелетів з відходів лісового і сільського господарства та біо-кормів для тварин.

На території парку розміщуватимуться холодильні оперативно-складські приміщення, TIR-паркінг з логістичним центром, готель та кав'ярні. Передбачається організація діяльності у сфері інформації та електронних комунікацій зі створенням ІТ кластеру, а також наукова діяльність щодо дослідження древніх курганів з розробкою концепції музею просто неба.

Згідно розрахунків фахівців, мінімальні надходження можуть складати більше 20 млн грн на рік після повноцінного запуску індустріального парку.

Основним завдання програми є розробка концепції індустріального парку у Суворовській територіальній громаді. На це планують витратити шість місяців.

Наступним дієвим інструментом місцевого економічного розвитку територіальних громад виступає розвиток бізнес-інкубаторів. Для об'єднання фінансових зусиль усіх зацікавлених сторін ОТГ і надання більш тривалої й ефективної підтримки підприємцям доцільно сприяти подальшому розвитку бізнес-інкубаторів.

Основне завдання бізнес-інкубатору – допомогти малому підприємству утворитися, вижити на початковому етапі, набрати необхідні сили для подальшої вже самостійної життєдіяльності. «Вирощування» малого підприємства громади в бізнес-інкубаторі є процесом динамічним і багатогранним, що певною мірою визначає велику розмаїтість інкубаторів у плані їхньої організації, спектра розв'язуваних задач, матеріально-технічних можливостей, фінансово-економічного статусу.

Перевага бізнес-інкубаторів для підприємців ОТГ включає зниження первинних витрат на приміщення, накладних витрат шляхом спільної оплати послуг, взаємодію з іншими підприємствами інкубатора і здобуття досвіду спілкування з державними установами.

Типовий бізнес-інкубатор забезпечує підприємців наступними видами допомоги: професійний менеджмент; доступ до необхідних фінансових ресурсів; надання офісу й офісних послуг; консультації по всіх аспектах організації бізнесу; технічна допомога, лізинг устаткування на сприятливих умовах; інформаційне забезпечення – комп'ютери, доступ до інформаційних мереж; приміщення для ділових зустрічей, круглих столів тощо. Позитивним моментом в цій ситуації є те, що ці й інші види допомоги підприємці одержують в одному місці, «під одним дахом» бізнес-інкубатора. Підприємці громади можуть користуватися інкубаторами обмежений період часу. У розвинутих країнах під опікою бізнес-інкубатора підприємства знаходяться 2-3 роки, потім починається їхня самостійна діяльність.

Необхідну підтримку підприємцям надає Петропавлівська громада, що у Білгород-Дністровському районі на Одещині, місцева влада підтримує підприємців, які створюють нові робочі місця, а ще заохочує громадян проявляти ініціативу у створенні власної справи.

Петропавлівська громада прагне залучати місцевих мешканців до різних видів бізнесу. Місцева влада громади бачить напрямок розвитку через створення окремого бізнес-центру. Для цього планує переобладнати будівлю в селі Фараонівка, ззовні приміщення доглянуте, має нову покрівлю вікна, а от кошти потрібно вкласти у внутрішній ремонт [37].

Надання безперервної допомоги в період бізнес-інкубації від первинної ідеї до першого комерційного успіху є важливим принципом розвитку інноваційних підприємств. Крім того, надаючи допомогу в створенні нових підприємств бізнес-інкубатори вносять важливий вклад в економічний розвиток як держави в цілому, так і окремої громади. Це особливо важливо, коли діяльність бізнес-інкубатора концентрується на допомозі новим підприємствам у секторах на технологічній основі, коли час на розробку ідей і впровадження її на ринок досить тривалий, а комерційний ризик високий. У цьому сенсі бізнес-інкубатори є важливим елементом інфраструктури ОТГ, необхідним для розвитку і комерціалізації нових виробничих технологій, інтелектуальної власності і підготовки патентів.

У теперішній час ринок надання консультаційних послуг не досить розвинутий, тому багато малих підприємств територіальних громад не знають, куди звернутися за одержанням тієї або іншої необхідної інформації. У зв'язку з цим необхідна державна підтримка такого інструменту як створення ефективної і доступної інформаційної і комунікаційної мережі, що могла б сприяти об'єднанню і подальшому розвитку вже існуючих довідково-інформаційних систем. Одним з актуальних інструментів, які налічуються у арсеналі інструментів органів місцевого самоврядування у частині запровадження ефективної політики сталого розвитку є перехід до «зеленої» економіки, що передбачає соціально-економічний розвиток території у поєднанні із захистом

довкілля. Важливими елементами «зеленої» економіки є впровадження технологій енергоефективності та відновлюваних джерел енергії, що сприятиме покращенню стану навколишнього природного середовища, зменшенню техногенного навантаження на довкілля та покращенню показників здоров'я населення ОТГ.

Необхідність запровадження «зеленого» підходу на рівні територіальних громад обумовлена ресурсною, і перш за все, енергетичною залежністю, використанням застарілих технологій виробництва, низьким рівнем енергоефективності підприємств.

З точки зору «зеленого» зростання для ОТГ актуальним є одночасне зменшення ресурсомісткості виробництва та залучення інвестицій у «зелені» сектори економіки. Як наслідок, «зелена» економіка створює робочі місця, стимулює економічний прогрес, одночасно знижуючи такі ризики, як наслідки зміни клімату, зростання дефіциту водних ресурсів.

Серед інструментів реалізації екологічної політики важливішим визнається міжсекторальне партнерство та залучення до планування і реалізації екологічної політики усіх зацікавлених сторін.

Керуючись важливістю партисипативного підходу до стратегічного планування розвитку ОТГ необхідно залучення органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, приватного сектору, виробників, науковців та громадських організацій до планування екологічної політики громади, визначення пріоритетів «зеленого» розвитку та формування проєктних пропозицій в рамках стратегічних цілей сталого розвитку. Результатом процесу має стати підготовка місцевих програм охорони довкілля, участь у підготовці загальнодержавних і регіональних програм охорони довкілля, що Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [38] віднесено до компетенції місцевих рад. Прийняття цих програм та контроль і координація їхнього виконання є важливим елементом реалізації місцевої екологічної політики та запровадження принципів «зеленої» економіки на рівні територіальних громад.

Для переходу до зеленої економіки територіальним громадам необхідно узгодити механізми взаємодії зацікавлених сторін і прийняття рішень із екологічними вимогами часу.

За останнє десятиліття уряди багатьох країн включили цілі, завдання та конкретні інструменти сприяння «зеленій» економіці у свої довгострокові стратегії або розробили окремі стратегії «зеленого» зростання. Україна не залишилась осторонь процесу побудови «зеленої» економіки. Основи розбудови даної моделі були визначені в Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [39].

Можна відмітити, що в Одеській області «зелена економіка» досить активно розвивається, так наприклад, один з підрозділів холдингу SE group International - компанія SEMAG - виготовила і поставила обладнання для сонячної електростанції «Порт-Солар» в м.Ізмаїл, Одеської області [40].

Завдання компанії SEMAG полягало у виготовленні та постачанні основного енергетичного обладнання для перетворення сонячної енергії в електричну і подальшої передачі в енергосистему України. Фахівцями компанії SEMAG на власних виробничих потужностях було виготовлено наступне обладнання:

- п'ять окремо розташованих інверторних комплектних підстанцій блочного типу — ІКТПБ-1000;
- комбінована підстанція збору потужності — РП-6 кВ з двома інтегрованими ІКТПБ 1000.

Таке обладнання власної розробки із застосуванням європейських технологій дозволить скоротити втрати електроенергії, зменшити час на обслуговування, може гарантувати якість електроенергії.

Одним з популярних видів зеленої економіки в Одеській області, є вітрова енергетика. До повномасштабного вторгнення в Україні працювали понад 30 вітрових електростанцій. Сьогодні на території Одеської області функціонують три вітропарки. Також в регіоні продовжують добудовувати Дністровську

вітростанцію, аби збільшити обсяги виробництва.

Також, інструментами місцевого економічного розвитку, в запровадженні яких зацікавлені об'єднані територіальні громади є заснування агентства місцевого розвитку (створення таких інституцій підходить для міських громад).

Визначення й реалізація стратегій місцевого економічного розвитку мають базуватися на врахуванні інтересів трьох суб'єктів стратегічного планування: влади, бізнесу та громади, як сторін, що зацікавлені в цьому процесі на шляху забезпечення покращення соціально-економічного середовища та підвищення рівня та якості життя населення. Співпраця цих стейкхолдерів забезпечується через інституційне посередництво.

Серед інституційних посередників особливої уваги заслуговує агентство місцевого розвитку. Роль цієї інституції у сприянні співпраці та партнерству між владою, бізнесом та громадськістю загальноновизнана в усіх європейських країнах, де такі структури «ефективно співпрацюють з владою як фокусні центри стратегічного планування та супроводження проєктів розвитку територій, чим створюють якісно нове економічне середовище.

Своєрідність агентств місцевого економічного розвитку полягає в тому, що вони виконують функцію «посередника» між місцевими та регіональними «громадами» підприємців та стратегічними намірами влади цих рівнів щодо соціально-економічного розвитку території [41, с. 59].

Агентство місцевого розвитку (АМР) – структура, створена на основі партнерства між державним, приватним і громадським секторами для вирішення проблем економічного розвитку територіальної громади, що охоплена полем її діяльності. Агентства місцевого економічного розвитку розглядаються як неполітичні динамічні інституції, діяльність яких спрямована на реалізацію стратегічних програм розвитку територій, на які вони поширюють свою діяльність. Їхнім завданням є консолідація зусиль влади, бізнесу та громади задля вирішення спільних проблем та створення нових можливостей. Агентство місцевого розвитку фокусує свою діяльність на розвитку конкретної територіальної громади, зазвичай міста або об'єднаної територіальної громади.

На підставі аналізу даних країн, звідки бере свій початок поява подібного інституційного феномена [42, 43, 44], можна визначити необхідні передумови діяльності агентства місцевого розвитку, найважливішими серед яких, є:

- інституційне визнання агентства органами влади, громадськими організаціями, приватним сектором;
- здатність здійснювати аналіз соціально-економічного стану території;
- висока культура партнерства у діяльності;
- здатність надавати інноваційні послуги, що не надаються приватним сектором та владою .

Основна місія агентства місцевого розвитку – сприяти розвитку територіальної громади, використовуючи внутрішні та залучені зовнішні ресурси, активно співпрацюючи з органами місцевого самоврядування, державної влади, господарюючими суб'єктами, організаціями громадянського суспільства, беручи участь як у формуванні, так і реалізації стратегій та планів економічного розвитку громади.

Свої дії агентство місцевого розвитку націлює на вивчення проблем громади, пов'язаних з економічним розвитком, дослідження перспективи розвитку громади; створення умов для економічного розвитку, підтримку місцевих ініціатив на користь місцевого розвитку. Необхідність та важливість створення агенства місцевого розвитку визначається перевагами від її діяльності. Для місцевого економічного розвитку переваги від функціонування агентства місцевого економічного розвитку проявляються через:

1) залучення широкого кола зацікавлених сторін до процесу розвитку територіальної громади, що дозволяє мобілізувати внутрішні ресурси й спільно реалізовувати різні ініціативи;

2) залучення до процесу планування, виявлення проблем і пошуку можливостей мобілізації та розвитку потенціалу громади, можливість отримання доступу до передового національного й світового досвіду управління, прогнозування, планування розвитку;

3) доступ агентства до альтернативних джерел фінансування.

Відмінна особливість агентства місцевого розвитку полягає в тому, що ця структура провадить гнучку діяльність (освітню, інформаційну, забезпечення реалізації конкретних проєктів). Обсяг діяльності, яку здійснює агентство, залежно від місцевих потреб та можливостей може бути дуже диференційованим.

Кожне агентство місцевого розвитку має свої особливості, зумовлені конкретними обставинами на території, де воно діє, при чому завжди залишаються три ознаки (рис. 2.5.):

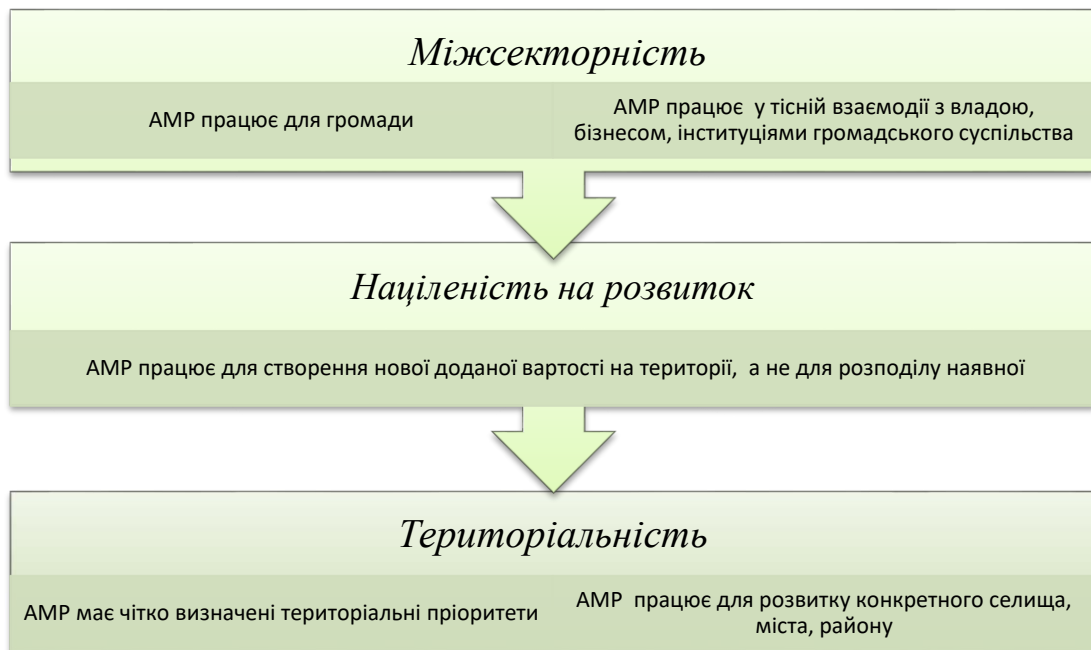

Рис. 2.5. Ознаки агентства місцевого економічного розвитку

Джерело: авторська розробка

У процесі своєї діяльності агентство місцевого розвитку співпрацює з місцевими та регіональними органами влади, бізнесом, громадськими організаціями у країні та за кордоном, з місцевою громадою інституціями ринку праці, великими організаціями-грантодавцями.

Вирішальним у роботі агентства місцевого розвитку як міжсекторної інституції є вміння будувати партнерства та враховувати у своїх проєктах інтереси ключових груп впливу [45]. Розуміння інтересу різних структур у діяльності агентства місцевого розвитку дозволяє усвідомити, які очікування

мають ці структури та планувати свою діяльність відповідно до цих очікувань.

У процесі роботи можна виділити основні групи, з якими взаємодіє агентство місцевого розвитку:

1. Інституції, які зацікавлені в розвитку території, на яку агентство поширює свою діяльність (бюджетні інституції, великий бізнес, донори, тощо) та можуть фінансувати діяльність агенства регіонального розвитку.

2. Інституції та особи, які мають інтерес у використанні послуг агентства місцевого розвитку (місцева чи регіональна влада, підприємці, населення тощо).

3. Потенційні партнери (посередницькі інституції, наукові осередки тощо) – ті, хто можуть реалізовувати проєкти спільно з агентством місцевого розвитку, використовувати людські, технічні, інші ресурси.

Співпраця із владою здійснюється за таким напрямом, як планування та програмування місцевого розвитку, а саме: участь у розробці стратегій і планів місцевого економічного розвитку; промоція громади.

Співпраця із громадськістю можлива за такими напрямками:

- підтримка активності місцевої громади (допомога в розробці проєктів, створенні нових організацій, допомога певним групам населення);
- робота офісів з надання порад громадянам;
- підтримка діяльності неурядових організацій (жіночих, молодіжних, таких, які культивують регіональні традиції та ін.);
- координація місцевих проєктів, які реалізуються в партнерській співпраці багатьох фірм, інституцій та організацій (у тому числі закордонних), приватних осіб (наприклад, відкриття товарної біржі, створення інкубатора).

Важливим елементом для забезпечення сталості та подальшої ефективної життєдіяльності агенства місцевого розвитку є робота з альтернативними джерелами фінансування громади, залучення зовнішніх ресурсів через розробку проєктів розвитку та залучення коштів для їх фінансування з різних джерел, включаючи кошти міжнародної технічної допомоги, прямі іноземні інвестиції.

2.2. Співробітництво територіальних громад як інструмент зміцнення місцевого економічного розвитку

Значення співробітництва територіальних громад, як одного з інструментів місцевого економічного розвитку, обумовлене недосконалою організацією територіальної влади. Досвід багатьох країн світу засвідчує, що органи місцевого самоврядування, незалежно від площі та чисельності населення територіального утворення, не є абсолютно самодостатніми.

Одночасно громади, що утворилися внаслідок реформи децентралізації, отримали значні повноваження, але в них немає навичок та досвіду виконання цих зобов'язань, бракує і фінансових можливостей. За таких умов співробітництво громад є логічним рішенням для нейтралізації наслідків нераціонального розподілу функцій та ресурсів між різними рівнями публічної влади.

Громади можуть кооперуватися для забезпечення ефективнішої організації або виробничого процесу або якісного надання тих чи інших послуг населенню. Це дозволить їм заощаджувати кошти та поживати реалізацію відповідних галузевих та соціальних реформ на місцях.

Сьогодні співробітництво громад розвивається повільно. Тому існує потреба в аналізі наявних практик використання цього інструменту місцевого економічного розвитку та розробці рекомендацій щодо активізації його застосування в Україні.

Співробітництво дозволяє покращити якість надання послуг для місцевого населення завдяки ефекту масштабу: чим більша кількість громадян користується певними послугами (або чим масштабнішими є ці послуги), то нижчими є витрати, пов'язані з їх наданням.

Користь від такої співпраці очевидна: є можливість об'єднати ресурси органів місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних одиниць, якщо це допомагає їм покращити ефективність господарювання,

обмінятися власним досвідом у наданні певних послуг та, навіть, дійти висновку, що ефективно надання окремих послуг є можливим на території, яка за площею перевищує територію системи первинного рівня системи адміністративно-територіального устрою держави. Особливо актуальною така форма співпраці стає в умовах децентралізації: чим вищий ступінь автономії адміністративно-територіальних одиниць, тим більше вони потребують співпраці та тим більше вони можуть співпрацювати.

Враховуючи дефіцит бюджетних коштів, територіальні громади обирають співробітництво, здебільшого, з економічних міркувань. Це пов'язано з тим, що невеликі громади мають проблеми зі здатністю самостійно надавати певні послуги через брак матеріальних, фінансових та кадрових ресурсів [46, с. 14].

Різні види співробітництва залежать від того, які органи місцевого самоврядування вдаються до застосування цього інструменту (рис. 2.6.)

Рис. 2.6. Різновиди співпраці територіальних громад

Джерело: авторська розробка

Під доцільністю співробітництва територіальних громад необхідно розуміти такий його прогнозований чи передбачуваний стан, кількісні та якісні

характеристики якого забезпечуватимуть успішне вирішення нагальних проблем у життєдіяльності тих громад, які усвідомлюючи їх наявність, вживають для цього необхідних заходів. Суб'єктами співробітництва є територіальні громади сіл, селищ, міст. Територіальні громади здійснюють співробітництво через сільські, селищні та міські ради.

Рисами можливих форм співробітництва територіальних громад є такі:

1) співробітництво передбачає поєднання зусиль декількох органів місцевого самоврядування, що співпрацюють між собою в питаннях спочатку планування, а потім і реалізації заходів із забезпечення збалансованого розвитку територіальних соціально-економічних систем;

2) співробітництво є результатом осмисленого рішення, а не лише механічним виконанням відповідних нормативних актів; угода про співпрацю є добровільною та не нав'язується, а лише рекомендується законом;

3) партнери погоджуються спільно працювати та надавати певні ресурси для отримання взаємної користі;

4) співробітництво має свою ціну для кожного з партнерів: воно потребує зусиль, фінансування та спільного використання ресурсів (кадри, земля, обладнання, будівлі тощо);

5) співробітництво не є фрагментарним, а охоплює певний період часу.

Основними завданнями співробітництва територіальних громад є економічне зростання, підвищення якості надання послуг, розвиток інфраструктури, а також підвищення ефективності діяльності відповідних органів місцевого самоврядування.

Співробітництво територіальних громад має велике значення для формування майбутніх укрупнених громад, які мають право об'єднувати на договірній основі свої зусилля і фінансові ресурси для вирішення спільних проблем розвитку.

Сфера дії Закону «Про співробітництво територіальних громад» поширюється різних сферах, основні з яких представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Основні сфери застосування Закону
«Про співробітництво територіальних громад»

№	Сфера
1	Створення комплексної системи поводження з твердими побутовими відходами, їх збирання, придбання спецтехніки
2	Ремонт доріг місцевого значення
3	Місцева пожежна охорона
4	Спільне фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної форми власності
5	Реконструкція амбулаторій загальної практики сімейної медицини
6	Створення на базі існуючих комунальних підприємств куштових підприємств для надання якісних житлово-комунальних послуг мешканцям суміжних сільських рад
7	Розвиток мережі Інтернет
8	Інші напрямки

Джерело: складено автором на основі [47]

Законом України «Про співробітництво територіальних громад» передбачені форми співробітництва територіальних громад, які наведені на рис. 2.7.

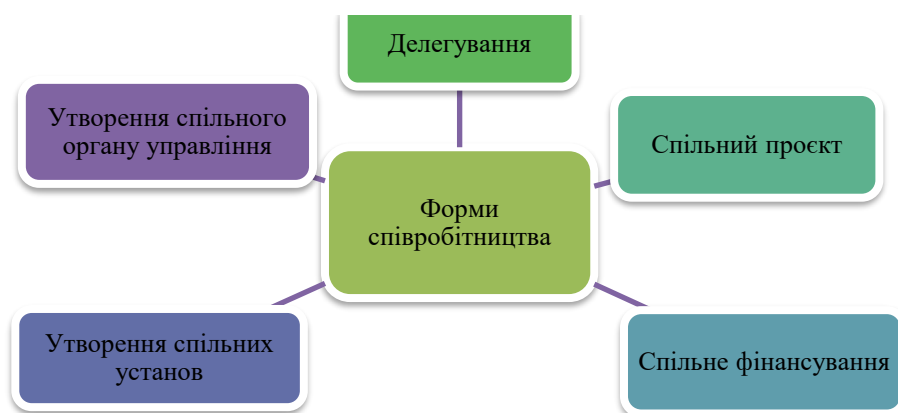

Рис. 2.7. Форми співробітництва територіальних громад

Джерело: складено автором на основі [47]

Як видно з рис. 2.7., Закон України «Про співробітництво територіальних громад» передбачає п'ять форм співробітництва:

1. *Реалізація спільного проєкту* – ця форма відповідно процедури розробки та оформлення в рамках чинного законодавства дозволяє громадам більш швидко пройти всі етапи опрацювання угоди співробітництва: від ініціювання до реєстрації договору про співпрацю. Громади Одеської області використовують цю форму з 2016 року і до теперішнього часу для реалізації наступних проєктів [48]:

- договір № 44 про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту «Газопостачання садівничого кооперативу «Авангард-плюс»» (ініціатор співробітництва – громада смт. Авангард спільно з с. Привільнянське).

2. *Спільне фінансування* – спільне фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності; громади Одеської області з 2016 року і до теперішнього часу створили одинадцять проєктів за цією формою співробітництва, для реалізації наступних ініціатив співробітництва [48]:

- договір №72: співробітництво територіальних громад у формі спільного фінансування (утримання) підприємства комунальної форми власності «Фрунзівське виробниче управління житлово-комунального господарства» (ініціатор співробітництва – Захарівська селищна рада);

- договір №660: співробітництво спільного фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної установи «Татарбунарський інклюзивно-ресурсний центр» (ініціатор співробітництва - Татарбунарська міська рада);

- договір №661: співробітництво спільного фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної установи «Центр професійного розвитку педагогічних працівників (ініціатор співробітництва - Татарбунарська міська рада);

- договір №755: співробітництво у формі спільного фінансування комунальної установи «Центр надання соціальних послуг Лиманської сільської ради» Білгород-Дністровського району Одеської області (ініціатор

співробітництва - Лиманська сільська рада);

– договір №762: співробітництво у формі спільного фінансування комунальної установи «Центр надання соціальних послуг Лиманської сільської ради» Білгород-Дністровського району Одеської області (відділення стаціонарного догляду для постійного або тимчасового перебування – «Будинок Милосердя», (ініціатор співробітництва -Лиманська сільська рада);

– договір №797: співробітництво у формі спільного фінансування посади державного реєстратора відділу «Центр надання адміністративних послуг» Лиманської сільської ради Білгород-Дністровського району Одеської області (ініціатор співробітництва – Лиманська сільська рада);

– договір №800: про співробітництво територіальних громад у формі спільного фінансування (утримання) комунальної установи "Центр професійного розвитку педагогічних працівників" Татарбунарської міської ради;

– договір №801: співробітництво у формі спільного фінансування (утримання) комунальної установи "Татарбунарський інклюзивно-ресурсний центр "Татарбунарської міської ради (ініціатор співробітництва - Татарбунарська міська рад);

– договір №802: співробітництво у формі спільного фінансування (утримання) комунальної установи Татарбунарський інклюзивно-ресурсний центр" Татарбунарської міської ради (ініціатор співробітництва - Татарбунарська міська рад);

– договір №811: співробітництво у формі спільного фінансування (утримання) комунального підприємства, установи "Захарівська багатопрофільна лікарня" та "Центр соціального обслуговування" (ініціатор співробітництва - Затишанська селищна рада);

– договір №822: співробітництво у формі спільного фінансування (утримання) комунальної установи Овідіопольської селищної ради "Об'єднаний трудовий архів" (ініціатор співробітництва - Овідіопольська селищна рада).

3. Створення спільного органу управління для спільного виконання

визначених Законом повноважень – громади Одеської області з 2016 року і до теперішнього часу використали один проєкт, для реалізації ініціативи співробітництва [48]:

- договір №747: співробітництво територіальних громад у формі спільного утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління (ініціатор співробітництва - Кароліно-Бугазька сільська рада).

4. Делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею відповідних ресурсів – громади Одеської області з 2016 року і до теперішнього часу створили чотири проєкти, для реалізації наступних ініціатив співробітництва [48]:

- договір №756: співробітництво Авангардівської та Таїровської територіальних громад Одеської області територіальних громад у формі делегування виконання окремих повноважень (ініціатор співробітництва - Авангардівська селищна рада);
- договір №842: співробітництво територіальних громад у формі делегування виконання окремих завдань з передачею відповідних ресурсів (ініціатор співробітництва - Авангардівська селищна рада);
- договір №810: співробітництво у формі делегування виконання окремих завдань (ініціатор співробітництва - Затишанська селищна рада);
- договір №817: співробітництво у формі делегування виконання окремих завдань (ініціатор співробітництва - Знам'янська сільська рада).

Таким чином, громади Одеської області за період з 2016 по 2022 роки мали практику використання 4-х форм співробітництва з 5-ти зазначених в законодавстві. Тобто всі, окрім:

- утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій - спільних інфраструктурних об'єктів.

Слід відмітити, що досвід реалізації громадами та їх спеціалістами, які приймали участь в розробці та реалізації подібних ініціатив співробітництва, дуже важливий для подальшої розробки та реалізації вже нових проєктів

співробітництва в умовах переформатування громад у зв'язку з децентралізацією, та особливо в умовах воєнного часу. Що мусить громади замислюватися над новими спільними викликами та об'єднуватися для більш швидкого та ефективного вирішення нових проблем, пов'язаних з безпековими питаннями, притоком ВПО, збільшенням навантаження на громади у зв'язку з переміщенням цих осіб та бізнесів, та різного типу, як спеціалістів, так і безробітних до власних громад, загальною трансформацією економіки в умовах загальної кризи, яку визвала ситуація воєнної агресії.

2.3. Розвиток кооперативного руху як елемент інструменту управління місцевого економічного розвитку

У контексті докорінної зміни економічної системи і становлення демократичного суспільства в Україні, що відбуваються після проголошення її незалежності, принципово, по новому розглядається роль кооперації – добровільного об'єднання зусиль і ресурсів суб'єктів, зацікавлених у досягненні певних соціально-економічних результатів, які можливо отримати лише або швидше за допомогою групових дій. Сьогодні кооперація перетворюється у необхідну економічну інституцію ринкової економічної системи, стає важливою формою здійснення підприємницької діяльності.

Світовий досвід розвитку кооперативного руху, частиною якого є українська кооперація, свідчить про те, що кооперація - це не лише тип виробництва чи форма господарювання, а економічно обумовлена ідеологія виживання, перш за все сільськогосподарського виробника, в жорстких економічних умовах трансформаційних криз та глобалізації світового економічного простору.

Необхідно відмітити, що «кооперація» – це специфічна форма господарювання, яка проявляється в економічних взаємовідносинах між партнерами з тим, щоб досягти спільної мети та отримати економічну користь

від процесу господарювання (або максимізувати/мінімізувати питомі затрати ресурсів) на основі взаємної допомоги та вигоди всіх учасників процесу кооперації, задоволення інтересів кожного та дотримання соціальних гарантій.

Економічна суть кооперативу більше пов'язана із задоволенням інтересів учасників в отриманні необхідних послуг.

Залежно від завдань та характеру діяльності кооперативи поділяються на такі види:

- 1) виробничі;
- 2) обслуговуючі;
- 3) споживчі.

Виробничий кооператив – добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків.

У класичному виробничому кооперативі всі паї належать його працівникам, і кожен член має один голос, незалежно від кількості паїв, якими він володіє. Більшість працівників виробничого кооперативу є його пайовиками, і більшість паїв перебуває у його працівників.

Основні характеристики виробничих кооперативів:

1. Виробничий кооператив має на меті створення та підтримку стійких робочих місць і створення матеріальних благ робітників-власників, сприяння демократичному самоврядуванню робітників та розвитку місцевих спільнот.

2. Вільне та добровільне членство, з метою поєднання трудових та економічних ресурсів, обумовлене наявністю робочих місць.

3. Більшість працівників виробничого кооперативу є його членами, і навпаки.

4. Відносини працівників-власників зі своїм кооперативом відрізняються від звичайної найманої праці у комерційному підприємстві чи індивідуальної одноосібної роботи.

5. Їх внутрішнє регулювання формально визначається правилами, які

демократично узгоджені і прийняті пайовиками.

6. Вони повинні бути незалежні від держави і третіх осіб, в їх трудових відносинах, а також у використанні і управлінні засобами виробництва.

Обслуговуючий кооператив – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 % загального обороту кооперативу.

Кооператив є юридичною особою, має самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням.

Залежно від виду діяльності обслуговуючі кооперативи поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні та інші, тобто цей приблизний перелік не є вичерпним: можливе існування й інших видів таких кооперативів.

Споживчі кооперативи – це підприємства, що належать споживачам і демократично управляються ними. Кооперативи створюються для задоволення потреб і сподівань своїх членів. Вони діють в рамках ринкової системи, незалежно від держави, як форма взаємної допомоги, орієнтованої на надання якісних послуг, а не отримання прибутку.

В деяких країнах споживчі кооперативи відомі як товариства роздрібної торгівлі або retail cooperatives, хоча їх не слід плутати з кооперативами роздрібних торговців, членами яких є підприємства роздрібної торгівлі, а не споживачі.

Сьогодні кооперація має отримати поштовх для розвитку. Вона, єдина, яка ще має потужну матеріально-технічну базу, кваліфіковані кадри, громади. Так, ще в 2000 р. Указом Президента України «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах» перед Кабінетом Міністрів України, місцевими державними адміністраціями були поставлені завдання щодо:

- підтримки розвитку кооперативного руху у сферах матеріально-технічного постачання, збуту та переробки продукції, виробничого, соціально-культурного обслуговування;

- розширення закупівель сільськогосподарської продукції у населення, зокрема через мережу споживчої кооперації.

Основні види сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за спеціалізацією:

- переробні - кооперативи, які здійснюють переробку сільськогосподарської сировини. (виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, виробів і напівфабрикатів з льону, луб'яних культур, лісо- і пиломатеріалів);

- заготівельно-збутові - кооперативи, які здійснюють, зокрема, заготівлю, зберігання, передпродажну обробку та продаж продукції, виробленої членами таких кооперативів, надають їм маркетингові послуги;

- постачальницькі - кооперативи, які утворюються з метою закупівлі та постачання членам таких кооперативів засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції

- багатофункціональні - кооперативи, які поєднують кілька видів діяльності.

Так, наприклад в Одеській області налічується 30 працюючих сільськогосподарських кооперативів, дані представлені у Додатку А.

Основною діяльністю сільськогосподарських кооперативів в Одеській області є вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур, вирощування овочів і баштанних культур, коренеплодів і бульбоплодів, виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості лише деякі сільськогосподарські підприємства, такі як: «ХЛІБОРОБ», «СВІТЛИЙ ШЛЯХ» займаються тільки змішаним сільським господарством.

Сучасний розвиток економіки має великий вплив на діяльність кооперації. Спад обсягів виробництва, стрімке підвищення цін на товари та

послуги, призвели до руйнування її структури, скорочення обсягів діяльності окремих галузей системи. Ці підходи до регулювання діяльності розвитку кооперації суттєво впливають на розвиток науково-практичних засад організації діяльності кооперативів та сприяють поступовому відродженню кооперації.

Органи державного управління визначають основи діяльності кооперації та кооперативів, а вони, в свою чергу, повинні самостійно контролювати і регулювати свою діяльність (рис.2.8.):

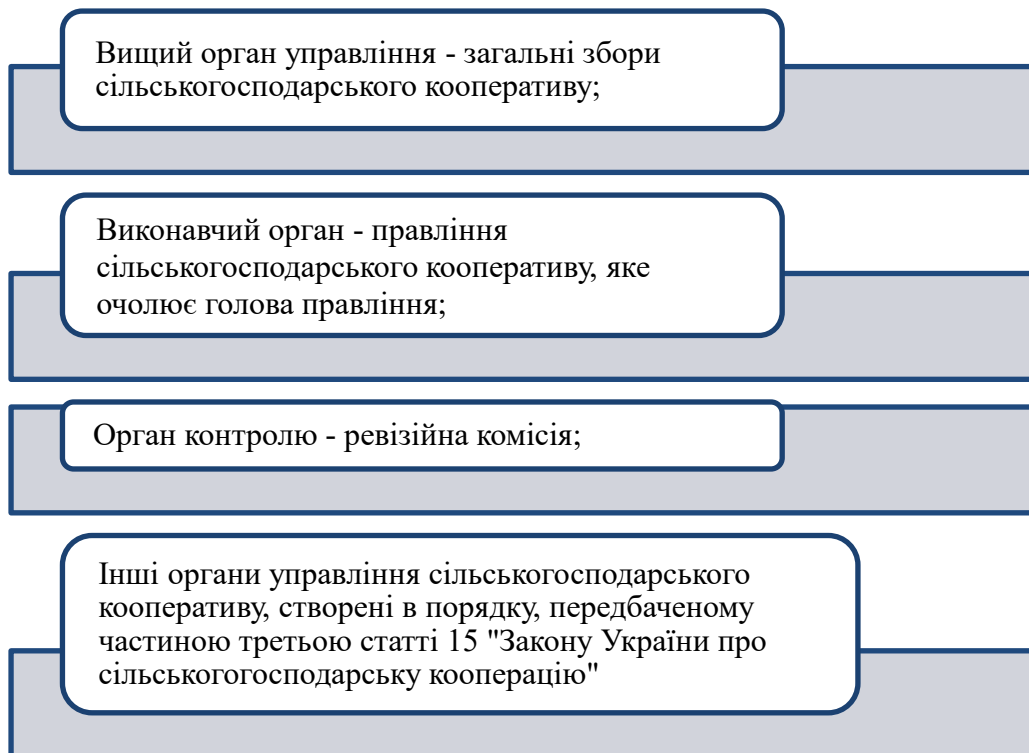

Рис. 2.8. Органи управління сільськогосподарських кооперативів

Джерело: складено автором на основі [49]

Діяльність сільськогосподарських кооперативів регулюють відповідні нормативно-правові акти: Закони України «Про сільськогосподарську кооперацію», які передбачають забезпечення підтримки фермерських господарств. Крім того, Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації» та Постанова КМУ «Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва», які передбачають забезпечення пріоритетності підтримки фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації.

Висновки до розділу 2

Одна з основних переваг використання інструментів місцевого економічного розвитку полягає в їх економічній ефективності. Серед переваг запровадження інструментів місцевого економічного розвитку окрім економічності варто відмітити такі: стимулювання інноваційної діяльності для збереження природних ресурсів і запобігання забруднення, прозорість щодо розмірів витрат на боротьбу із забрудненням, адаптивність і багатоцільову спрямованість, запровадження цільових програм для підтримки кооперативів, створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій.

Запроваджуючи цільові програми, територіальні громади повинні всебічно підтримувати потенційних учасників кооперативних відносин у напрямках розвитку постачальницької, заготівельно-збутової, переробної і транспортної інфраструктури, стимулювати молодь до проживання і роботи в сільській місцевості, розвивати співробітництво з іншими територіальними громадами для зміцнення місцевого економічного розвитку.

Під розвитком співробітництва територіальних громад варто розуміти сукупність заходів впливу з боку держави на потенційних суб'єктів співробітництва з метою ініціювання до організації співробітництва із такими кількісними та якісними характеристиками, які забезпечать ефективність здійснюваного співробітництва.

Ініціювання співробітництва територіальних громад передбачає власне залучення до співробітництва та знаходження відповідей на наступні питання: визначення рамкових умов (політичних, фінансових, просторових), визначення форми співпраці, з'ясування основних цілей співпраці (заощадження, підвищення якості, збереження пропозиції), ідентифікація партнерів, формулювання вимог до партнерів, визначення меж співпраці.

Для цього необхідно розробити відповідні прозорі механізми, через які надаватиметься державна підтримка, і запровадити нові інструменти її розподілу з урахуванням диференційованого підходу та можливостей співфінансування.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ АЛГОРИТМУ ДІАГНОСТИКИ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Алгоритм форсайту макро і мікроекономічного розвитку територіальних громад

Сталий розвиток територій - регіонів та їх первинних ланцюгів територіальних громад, пов'язаний з необхідністю формування якісних довгострокових прогнозів розвитку, визначенням пріоритетних напрямів та стратегій розвитку локальних місцевих утворень, що й обумовлює вимогу подальшого розвитку методології дослідження й застосування нових методів прогнозування.

Одним з таких методів виступає форсайт – сучасний інструмент, що використовується в нових технологіях при визначенні пріоритетів і стратегій розвитку. Термін форсайт (англ. foresight) - це передбачення, погляд в майбутнє, далекоглядність використовується у сфері прогнозування у значенні «бачення майбутнього» або «передбачення майбутнього».

Поняття «форсайт» вперше з'явилося в науковій літературі близько 30 років тому і використовувалося в контексті прогнозування технологічних і бізнес-розробок. Згідно з визначенням професора Бена Мартіна з Сассекського університету у Великій Британії: «Форсайт - це систематична спроба оцінити довготермінові перспективи науки, технологій, економіки та суспільства щоб визначити стратегічні напрями досліджень і нові технології, спроможні принести найбільші соціально-економічні блага» [50].

Методологія форсайту почала активно розвиватися з середини XX століття, під час виявлення урядом США найперспективніших векторів розвитку науки і військової сфери. У 90-х XX століття роках форсайт використовувався не лише для визначення майбутнього потенціалу науки, технологій та суспільства, але й для розробки стратегій державного управління,

регіонального та місцевого планування. За допомогою форсайт-досліджень проводили прогнозування десятки країн світу. У теперішній час інструментарій цієї технології значно розширився, об'єднавши понад шести десятків кількісних і якісних методів в одну збалансовану систему. Використовується цей метод для перспективного дослідження окремих галузей і напрямів діяльності в тому числі й для визначення напрямів соціально-економічного розвитку територій. Так, за результатами форсайт-проектів формуються масштабні національні та міжнародні дослідні програми, зокрема VI і VII Рамкові програми з наукових досліджень та технологічного розвитку ЄС [51, с. 41].

Форсайт як процес характеризується систематичним визначенням нових стратегічних напрямків, що можуть мати значний вплив на економічний та соціальний розвиток у довгостроковій перспективі та включає обговорення можливих шляхів розвитку в певних галузях і секторах, встановлення довгострокових пріоритетів, набір інструментів для дієвого передбачення майбутніх перспектив і прогнозування, включаючи заходи майбутніх дій.

Форсайт, як правило, реалізується у три етапи – предфорсайт, форсайт та пост-форсайт. Предфорсайт – це стадія, коли ініціатори проведення форсайту і користувачі його результатів визначаються з необхідністю проведення форсайту, його цілями і завданнями, джерелами фінансування.

Предфорсайт включає три етапи - етап прийняття рішення про проведення форсайту, обговорення і прийняття основних структурних рішень, призначення керівника проекту, вибір тем, які повинні бути досліджені, перспективи, які слід визначити в результаті дослідження. Друга фаза - власне форсайт – розроблення методології форсайтного дослідження, проведення дослідження із задіянням всіх організаційних інститутів, експертів, підготовка проміжних результатів і підсумків, проведення обговорень, семінарів тощо.

Постфорсайт - моніторинг передбачуваних змін майбутнього, відстеження реалізації передбачених сценаріїв розвитку, моніторинг дій влади і громадян. Постфорсайт ідентичний відстеженню ефективності результатів, обміну всіма набутими знаннями та моніторингу результатів [52, с. 7].

Слід зазначити, що форсайт використовується для досягнення наступних цілей:

- визначення пріоритетів економічного та технологічного розвитку;
- визначення стратегічного бачення інноваційного розвитку освіти і науки;
- обґрунтування вибору пріоритетів державного фінансування науки;
- формування переліку напрямів перспективного розвитку технологій основних галузей національної економіки;
- формування та розвитку унікальних і стійких конкурентних переваг у промисловості;
- розробки селективних стратегій збалансованого розвитку територій.

Метод форсайту ефективно залучає «стейкхолдерів» до процесу моделювання майбутнього сталого розвитку територій, пов'язуючи наукові прогнози з інтересами влади, бізнесу, громадськості та забезпечуючи ефективний розвиток публічного управління через суспільну взаємодію суб'єктів влади із суспільством щодо розроблення сценаріїв майбутнього в середньо- і довгостроковій перспективі, а також стратегій та вибору стратегічних альтернатив в соціально-економічній сфері [53, с. 41].

Методологічний інструментарій форсайту включає широкий спектр методів, як традиційних, так і нових та креативних, що існують у різних наукових та прикладних галузях.

У теорії форсайту було розроблено та запропоновано Рафаелем Поппером модель «ромб форсайту», де в його вершинах знаходяться основні фактори, що впливають на ефективність роботи експертів, такі як креативність, взаємодія, доказовість, експертиза.

Фактор «взаємодії» залежить від таких методів і форм роботи, як семінари, конференції, мозкові штурми, інтерв'ю, зворотне прогнозування і фокус-групи сценаріїв через куточок «експертизи», SWOT-аналіз, PEST-аналіз, логічні моделі, дорожні карти, методи delphi, експертні методи, критичні технології, аналіз пріоритетів та інші. і так далі. І так далі. У розділі «креатив»

представлені розробки сценаріїв, есе і т. д. фактори доказовості включають огляд літератури, порівняльний аналіз, сканування, моделювання, екстраполяцію і т. д.

Також основні фактори, що відображають різні функції форсайту, поділяють на чотири групи. До цих груп можна віднести: аналіз - аналіз поточної ситуації; експертиза - прогнозування тенденцій; креатив - розробка нових ідей щодо майбутнього; взаємодія - координація поглядів та забезпечення взаємодії (рис. 3.9.)

Рис. 3.9. Процес форсайту у основних функціях

Джерело: складено автором на основі [54]

Під час розвитку крауд-технології, які активізують суспільство (споживачів, виробників та інших зацікавлених осіб) до розроблення та виробництва необхідних товарів або надання послуг, одним із напрямів досліджень став крауд-форсайт, що поєднує технологію передбачення і сценарного планування з використанням знань різних людей [55, с. 184].

Для забезпечення сталого розвитку територіальних громад потрібно включати вдосконалення процесу розробки стратегії, зокрема, етапів

формування сценаріїв розвитку на базі крауд-форсайту за допомогою необхідних інструментів (рис. 3.10.).

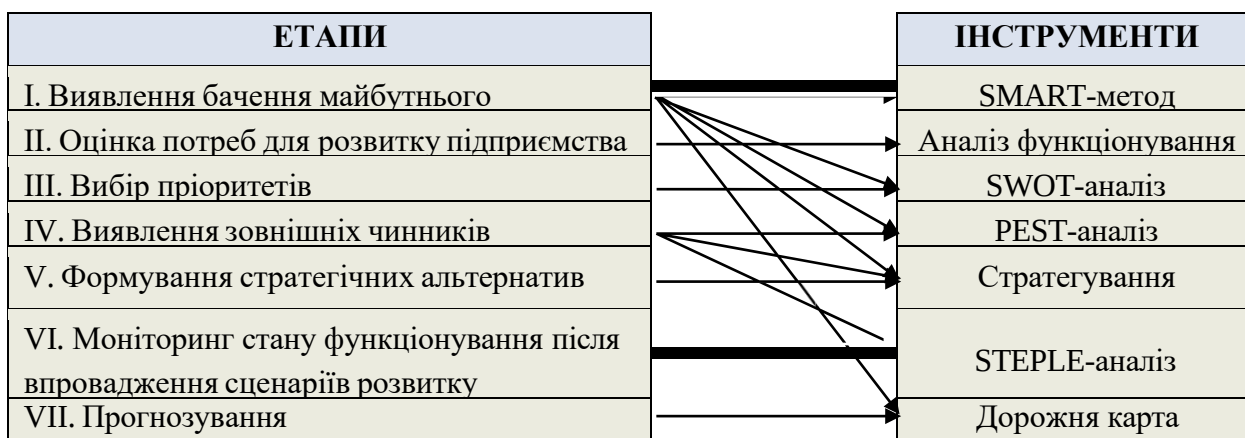

Рис.3.10. Блок-схема визначення результативності формування сценаріїв на базі крауд-форсайту

Джерело: складено автором на основі [55]

Так, для етапу «Виявлення бачення майбутнього» застосовується SMART- метод, який дає змогу визначити конкретні цілі й постановку завдання. На цьому етапі має бути окреслена конкретна мета, тобто «точний об'єкт, на який спрямовано прогнозування. На цьому етапі також застосовують до використання результати інших видів аналізу, що знаходять відображення на заключному етапі при формуванні дорожньої карти.

Наступним кроком є окреслення процесу вимірювання кількісних та якісних параметрів, що дає змогу не тільки вибрати методи розрахунків, але й визначити доречність залучення експертів та необхідність застосування інтегральних показників. Далі з'ясовується, за рахунок яких заходів планується досягнення поставленої мети, а також визначається термін досягнення поставленої цілі, обмежений у часі та просторі. Загалом SMART-метод охоплює програму дій для поставленої мети, що дасть змогу на першому етапі роботи виключити запропоновані сценарії, що не відповідають означеним критеріям.

На другому етапі «Оцінювання потреб розвитку територій» пропонується застосовувати аналіз функціонування, який дає змогу визначити динаміку розвитку територій, наявного потенціалу, визначити ефективність економіки територіальної громади, провести порівняння рівнів різних розвитку, зазначити вимоги до якості управлінських рішень.

Третій етап «Вибір пріоритетів» здійснюється на підставі SWOT-аналізу. Четвертий етап «Виявлення зовнішніх чинників» обґрунтовується за допомогою PEST-аналізу. На етапі «Формування стратегії розвитку» використовується методологія стратегування.

Для етапу «Моніторинг стану розвитку територій за визначеними у стратегії напрямками» проводиться STEPLE-аналіз, що дає змогу виявляти можливості та загрози територіальної громади, що аналізується на шляху здійснення поставленої мети. Під час використання STEPLE-аналізу значущі чинники враховують шість категорій: соціальні, технологічні, економічні, політичні, правові, екологічні показники діяльності територіальних громад.

В основі останнього етапу «Прогнозування» лежить дорожня карта, яка будується для визначення пріоритетів розвитку та заходів дій. Дорожня карта – це офіційний документ, у якому відображаються можливі шляхи розвитку територіальної громади та включається низка дослідницьких підходів, які націлені як на прогнозування соціально-економічного розвитку територіальної громади.

За допомогою застосування дорожньої карти здійснюється ув'язка між собою бачення перспектив та стратегії, спрямованої на подальший сталий розвиток територій. Розроблення дорожньої карти може служити методом представлення результатів форсайту – довгострокового прогнозування економічного, інноваційно-технологічного та соціального розвитку. Однак, форсайт як група методів довгострокового прогнозування, є значно ширшим за дорожнє картування в

інструментальному плані, бо він більш масштабний та враховує варіативність напрямів розвитку територій.

Слід відзначити, що сьогодні форсайт є одним з найпоширеніших механізмів для прогнозування сталого соціально-економічного розвитку територій та застосовується у:

- передбаченні довгострокового розвитку, прогнозуванні та застосуванні критичного мислення при розробці стратегій місцевого економічного розвитку територій;
- створенні бачення майбутнього, зокрема, шляхом впливу на регуляторну політику уряду;
- покращенні інноваційної політики розвитку депресивних територій.

Форсайт має низку інструментів, які поєднують такі елементи (рис. 3.11.):

- бачення майбутнього (передбачення, перспектива, прогнозування);
- стратегічне планування (стратегічний аналіз, визначення пріоритетів);
- нетворкінг (комунікація, експертна оцінка).

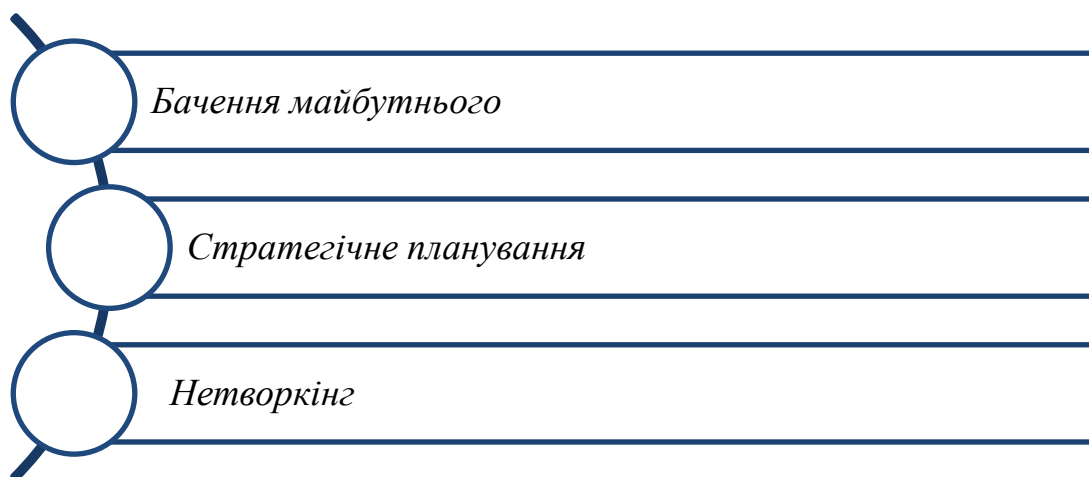

Рис. 3.11. Інструментарій форсайту для визначення напрямів і складових сталого розвитку територіальних утворень

Джерело: складено автором на основі [56]

Інструментами форсайту виступають такі методи, як метод «мозкового штурму» та методи Дельфі, критичних технологій, розроблення сценаріїв,

дорожньої карти і формування експертних панелей.

Метод «мозкового штурму» - це програма, яка спрямована на накопичення нових ідей для пошуку рішень певних проблем і особливостей ситуації, що виникає, при цьому відібрана група експертів повинна мати можливість вільно висловлювати свої ідеї. Мозковий штурм в області децентралізації та реформи регіонального розвитку проводиться для групи експертів зі сталого розвитку територіальних громад і регіонів і може проводитися під керівництвом модераторів.

Метод Дельфі - це метод, який включає перший окремий експертний висновок, за яким слід кілька коригувань, заснованих на знайомстві з висновками інших експертів кожного експерта, так що величина відхилення в оцінці знаходиться в межах заздалегідь визначеного діапазону зміни бажаної оцінки. Надійність методу Delphi вважається високою для прогнозів на термін від одного року до трьох років і більше. Залежно від мети прогнозу для отримання експертних оцінок може бути залучено від 10 до 150 фахівців.

Ключові технічні методи-це далекоглядні методи, які використовують перелік ключових технологій і формуються на основі знань фахівців найвищої кваліфікації у відповідній галузі. Прогнозований період становить 5-10 років, заснований на експертних опитуваннях та інтерв'ю, дискусіях в рамках спеціальних панелей і фокус-груп, в ході яких здійснюється остаточний вибір списку ключових технологій.

Метод розроблення сценаріїв передбачає створення сценаріїв розвитку територій або технологічних сфер. Сценарії ґрунтуються на підставі аналізу та досліджень майбутніх траєкторій розвитку регіонів, виконаних із використанням інших методів - SWOT-аналізу, мозкових штурмів, бібліометричного і патентного аналізу [54].

Метод експертних панелей використовується, як правило, в усіх форсайт-проектах. Він передбачає залучення групи експертів, які протягом декількох місяців використовуючи новітні аналітичні та інформаційні матеріали й розробки, створюють можливі варіанти майбутнього із заданої тематики. Цей

метод може доповнювати інші підходи, що застосовуються в технологіях форсайту [56, с. 89].

Вибір певних методів форсайт-досліджень зазвичай залежить від низки чинників: наявності фінансових ресурсів, методології дослідження певних предметних областей, тенденцій та проблем розвитку територій, підходів до розуміння виконання завдань збалансованого розвитку територій.

Форсайт передбачає використання методів, що дають змогу взаємодіяти різним групам, при орієнтації на продукт з отриманням кількісних та якісних даних і показників передбачається використання таких методів, що дають конкретний результат [57].

Крім того, що форсайт часто використовується на національному рівні і є одним з основних механізмів прогнозування майбутнього в нестабільних економічних ситуаціях, використання його як регіонального і місцевого має певні переваги (рис.3.12.).

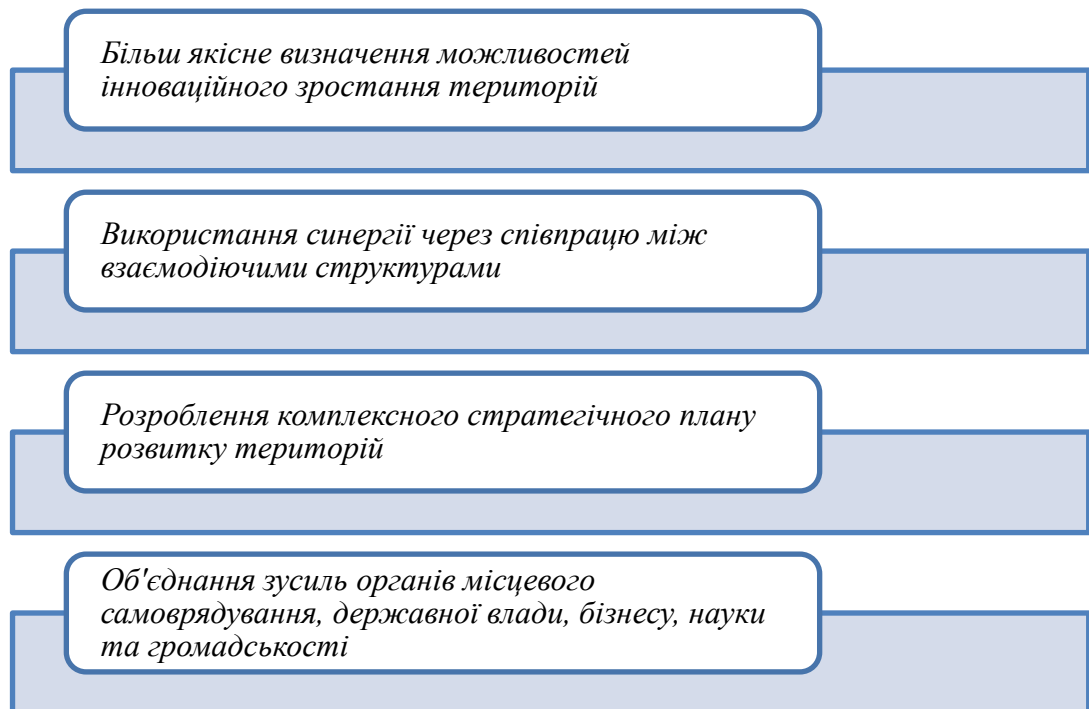

Рис. 3.12. Переваги використання форсайту на місцевому та регіональному рівнях щодо прогнозування сталого розвитку територій

Джерело: складено автором на основі [53, 56, 57]

Можна виділити основні принципи і результати форсайту, які представлені у таблиці 3.4. та є наступними:

Таблиця 3.4.

Комплексні результати регіонального та місцевого форсайту, відповідно до принципів його проведення

Принципи	Результати
Широке представництво	Створення сумісних механізмів використання конкурентних переваг регіонального розвитку
Комунікація	Розвиток професійної компетентності експертів, розробка цілей та механізмів
Довгострокова перспектива	Активний розвиток прогнозування та стратегічного планування
Консенсус	Узгодженість цілеспрямованих дій учасників

Джерело: складено автором на основі [51]

- а) широке представництво – залучення до визначення бачення розвитку територій представників регіонального та місцевого рівня органів влади, бізнес структур, наукової спільноти, громадськості, проведення ними обговорення і порівняння довгострокових прогнозів та стратегій розвитку;
- б) комунікація – обговорення напрямів сталого розвитку територій, визначення підсумків;
- с) довгострокова перспектива – застосування довгострокових прогнозів як елементів прискорення збалансованого розвитку територій;
- д) консенсус – співпраця та узгодження роботи щодо сталого розвитку територій між зацікавленими сторонами з бізнесу, науки, влади та громадськості певних територіальних громад [51].

Таким чином, форсайт сталого розвитку територій залучає до процесу «передбачення» представників органів місцевого самоврядування та бізнесу.

3.2. Системи вимірів локального економічного розвитку громад

На етапі реалізації Стратегічного плану економічного розвитку територіального утворення важливе місце має бути відведено оцінці результативності та результативності його реалізації. Сьогодні ми не можемо говорити про ефективність або результативність реалізації стратегії, через ситуацію, яка складається у внутрішній сфері стратегічного плану.

Обумовлено це, в першу чергу, недотриманням розробниками стратегічних планів ТГ вимог нормативно- правових актів зі стратегічного планування відносно прогнозування та включення до стратегій низки обов'язкових індикаторів – показників, за допомогою яких має здійснюватися моніторинг та на етапі оцінки визначатиметься рівень прогресу щодо виконання стратегічних завдань.

З іншого боку, в стратегічних планах відсутня інформація відносно розміру витрат на фінансування стратегічних заходів. За таких умов, залишається вдаватися до такої складової моніторингу, як оцінювання впливу стратегічних заходів на місцевий економічний розвиток територій, тобто судити про досягнення головної стратегічної місії за результатами оцінки рівня сталого розвитку систем.

Слід відмітити, що оцінюванню рівня сталого розвитку територій присвячено чимало наукових праць як вітчизняних так і закордонних дослідників. Однак, здебільшого, напрацювання науковців стосуються оцінювання рівня сталого розвитку територій за загальними результатами господарювання у контексті вирішення проблем сталого регіонального розвитку.

Вітчизняне законодавство з питань розробки та реалізації стратегічних планів регіонального рівня, а саме Постанови КМУ «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» [58], «Про реалізацію експериментального проєкту щодо моніторингу завданих пошкоджень та

руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії Російської Федерації на основі геоінформаційної системи» [59], «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» [60], «Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них» [61], «Деякі питання розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів» (№ 816 від 04 серпня 2023 р.) [62], зводить основне завдання оцінки їх реалізації з одного боку, до визначення стану їх виконання, з іншого, до аналізу соціально-економічного розвитку регіонів за низкою показників, інформацію щодо розміру яких надає Державний комітет статистики України (рис. 3.13.)

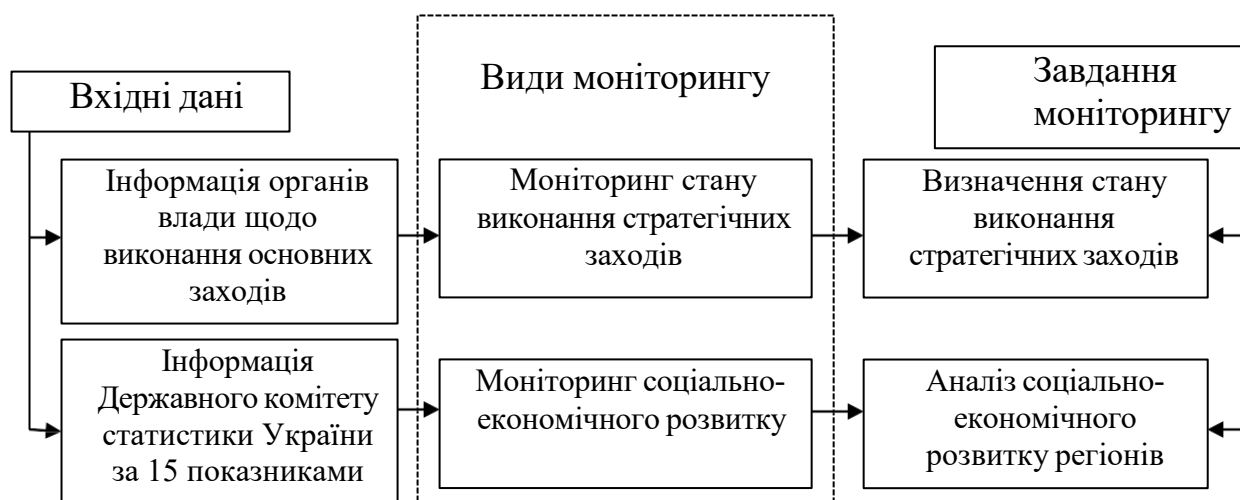

Рис. 3.13. Завдання оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку

Джерело: складено автором на основі [62, 63]

Основними показниками оцінки реалізації стратегії сталого розвитку територій виступають такі показники як: валовий регіональний продукт; валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу; доходи і видатки бюджетів регіонів; кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України, у тому числі включених до Єдиного державного реєстру

та виключених з нього протягом року; кількість підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності; кількість фізичних осіб, зайнятих підприємницькою діяльністю; наявність основних засобів та рівень їх зносу; індекси промислової продукції; обсяги та індекси продукції сільського господарства; індекси виконаних будівельних робіт; індекси обороту роздрібної торгівлі; чисельність населення на кінець року; коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту; середньомісячна заробітна плата найманих працівників та індекси номінальної та реальної заробітної плати [63].

Відповідно до зазначеної вище Постанови КМУ результати реалізації стратегій територій, які мають втілюватися у щорічні підсумкові звіти регіонів та територіальних громад, повинні включати таке: короткий опис стратегічних заходів та вплив їх впровадження на регіон та громади; інформацію про рівень виконання заходів порівняно з попередньо визначеними в плані очікуваними результатами; дані про заплановані та фактичні обсяги і джерела фінансування заходів; резюме з основних перешкод у виконанні певних заходів, які вживалися для їх подолання; інформацію про зміни в основних показниках соціально-економічного розвитку [62, ст. 23].

З огляду на обмеженість доступу до такої інформації громадськості, за причини, здебільшого, саме її відсутності в стратегічних планах виявляється й відсутність необхідної вхідної інформації для аналізу результативності та ефективності реалізації стратегій сталого розвитку територій, а через те й відсутність прогнозних значень результативних показників реалізації стратегічних заходів та витрат на їх фінансування.

За законодавством результатом аналізу сталого розвитку адміністративно-територіальних утворень є фіксація змін в тих показниках економічного та соціального розвитку, перелік яких наведено вище.

Проте, такі дії, а саме проста фіксація інформації щодо змін індикаторів, не дозволяє однозначно судити про покращення (погіршення) соціально-економічного розвитку території за результатами реалізації стратегій. Показники можуть несуттєво зрости чи впасти і під впливом

загальноекономічної кон'юнктури, навіть за умови відсутності стратегічного плану, а рівень розвитку соціально-економічної системи, тим паче рівень та якість життя населення при цьому може залишитися без змін.

У ситуації, що склалася необхідно, перш за все, визначити комплексний показник ефективності функціонування соціально-економічної системи, заснований на результатах аналізу впливу стратегічних заходів на сталий розвиток регіону і його динаміку, з тим щоб виявити зміни в рівні розвитку соціально-економічної системи протягом усього періоду реалізації Стратегічного плану.

По-друге, аналіз результатів реалізації регіональних стратегій обов'язково повинен бути комплексним: поряд з оцінкою впливу слід вдаватися до оцінювання ефективності та результативності, а це, в свою чергу, вимагає дотримання регіонами та територіальними громадами країни вимог вітчизняного законодавства щодо розроблення регіональних стратегій розвитку.

Крім того, фіксація змін показників однієї територіальної громади не дозволяє судити про рівень її соціально-економічного розвитку порівняно з іншими соціально-економічними утвореннями країни такого ж рівня. Для цього потрібні аналогічні розрахунки й для усіх інших територіальних громад. Все це у комплексі вимагає необхідності опрацювання відповідного механізму оцінювання рівня сталого розвитку регіонів та територіальних громад за результатами реалізації стратегічних планів на базі певного загального показнику ефективності функціонування адміністративно-територіальної системи.

Основні аспекти розвитку соціально-економічної системи вимірюються за допомогою показників, які зводяться в однойменні групи. Економічні показники – відображають рівень економічного розвитку соціально-економічної системи мезорівня, техніко-економічні результати та тенденції функціонування господарського комплексу, рівень інвестиційної активності в системі, рівень інноваційності, тенденції науково-технічного прогресу, без якого не можливий прогрес та подальше функціонування економіки. Соціальні показники

характеризують соціально-демографічні процеси в соціально-економічних системах та рівень життя населення, стан трудових ресурсів, якість трудового потенціалу. Екологічні показники свідчать про екологічний добробут, про адекватність заходів зі зниження негативного впливу на навколишнє середовище.

Найбільш поширеними методами оцінювання рівня сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць залишаються метод експертних оцінок та статистичний аналіз даних. Разом з тим, оцінювання на підставі статистичного аналізу є доволі простим та найменш витратним для влади, проте, воно дає лише поверхнєве уявлення про впровадження стратегічних заходів через існування певних недоліків, які властиві цьому процесу.

Передусім це пов'язано з тим, що не всі показники мають статус статистичних та публікуються. По-друге, оцінка виявляється однобокою, оскільки не вказує на причини, через які заплановані показники не відповідають фактичним. Метод експертних оцінок вимагає більших витрат, оскільки робота експертів – творча діяльність, що базується на високому рівні компетенції експерта, його володінні ситуацією. Проте, така оцінка не може бути позбавлена суб'єктивізму. Окрім того, експертна оцінка теж має базуватися на певній системі індикаторів. Тому найбільш оптимальною вважається комбінація двох методичних підходів до оцінювання сталого розвитку територій за результатами реалізації стратегій.

Залежно від складових інтегральної оцінки, у складі індексного підходу, який можна застосувати для оцінювання рівня сталого розвитку територій, розрізняють різні методи. Найбільшого поширення отримали такі:

- комплексне оцінювання рівня сталого розвитку територій;
- якість життя як комплексний показник сталого розвитку територій;
- індекс людського розвитку;
- всесвітній індекс конкурентоспроможності та інші.

Сьогодні в Україні перевага віддається комплексному оцінюванню, що відносно територіальних систем передбачає таке: визначення переліку

показників, які впливають на рівень соціально-економічного розвитку територіальних утворювань. Результати комплексного оцінювання соціально-економічного розвитку територіальних утворювань дозволяють ранжувати їх за рівнем розвитку, визначати середній показник інтегрованої оцінки який може слугувати підставою для оцінювання ступеню депресивності систем [64, с. 178]. Основні етапи комплексного інтегрального оцінювання сталого розвитку територій представлені на рисунку 3.14.

Рис.3.14. Основні етапи комплексного оцінювання рівня сталого розвитку територіальних утворювань

Джерело: складено автором на основі [63, 64]

Важливим та вихідним етапом інтегрованого комплексного оцінювання сталого розвитку територіальних утворювань є вибір і обґрунтування системи показників, які використовуються для обчислення інтегрованої оцінки.

Наступним етапом комплексного інтегрованого оцінювання сталого розвитку територіальних утворювань є розробка методології, методики та інструментарію щодо обчислення інтегрованої оцінки. Передусім, на цьому етапі через те, що показники соціально-економічних перетворень мають різні одиниці виміру та характеризують різні сторони розвитку територіальних утворювань, відбувається їх нормування, що передбачає перехід до єдиних

характеристик. Найбільш простим способом нормування показників є нормування за методикою ООН – розрахунок співвідношення різниці значення показника окремого регіону та величини максимального (мінімального) значення показника за даними різних регіонів або територіальних громад до різниці між максимальним і мінімальним значенням показника.

При цьому враховується характер впливу показників на рівень розвитку територіальної громади або регіону, залежно від чого виділяють показники-стимулятори (зростання яких сприяє збільшенню індексу економічного розвитку) і показники-дестимулятори (зростання яких сприяє зниженню індексу економічного розвитку). Приведення показників-стимуляторів, що виражені в абсолютних і відносних величинах, а також мають різні одиниці виміру, до єдиного масштабу буде здійснюватися за формулою 1 [65, с. 134]:

$$y_{ij}^c = \frac{x_{ij} - x_{ij}^{\min}}{x_{ij}^{\max} - x_{ij}^{\min}}, \quad (1)$$

де y_{ij} – стандартизоване значення i -го показника j -го територіального утворювання;

x_{ij} – значення i -го показника j -го територіального утворювання;

$x_{\max}, x_{\min}$ – максимальне та мінімальне значення показника.

Стандартизоване значення показників-дестимуляторів визначатиметься за формулою 2.

$$y_{ij}^d = \frac{x_{ij}^{\max} - x_{ij}}{x_{ij}^{\max} - x_{ij}^{\min}} = 1 - y_{ij}^c, \quad (2)$$

З урахуванням стандартизованих значень показників-стимуляторів та показників-дестимуляторів рівень розвитку територіального утворювання визначимо за формулою середньої арифметичної:

$$Y_j = \frac{1}{n} \left(\sum_{i=1}^k y_{ij}^c + \sum_{i=1}^m y_{ij}^d \right), \quad (3)$$

де Y_j – інтегральний показник соціально-економічного стану j -го

територіального утворювання;

де Y_j – інтегральний показник соціально-економічного стану j -го територіального утворювання;

y_{ij}^c – стандартизоване значення i -го показника-стимулятора j -го територіального утворювання;

y_{ij}^d – стандартизоване значення i -го показника-дестимулятора j -го територіального утворювання;

k – кількість показників-стимуляторів;

m – кількість показників-дестимуляторів;

n – кількість показників, за якими проводилися розрахунки.

Для відображення діапазонів змін інтегрованої оцінки скористаємося шкалою якісної оцінки рівня збалансованого розвитку територіального утворювання, згідно з якою пропонуємо розглядати такі традиційні чотири рівні їх розвитку – високий, середній, низький та критичний. Кожному із цих рівнів, з урахуванням рівномірного групування сукупності, відповідає свій діапазон зміни інтегрованої оцінки, а адміністративно-територіальним одиницям, що потрапили в відповідний діапазон, присвоюється певна класифікаційна група (табл. 3.5.)

Таблиця 3.5.

Шкала якісної оцінки рівня соціально-економічного розвитку
територіального утворювання

Рівень соціально- економічного розвитку	Діапазон зміни інтегрованої оцінки, %	Класифікаційна група
Високий	75-100	A (лідери)
Середній	50-74	B (середняки)
Низький	25-49	C (відстаючі)
Критичний	0-24	D (аутсайтери)

Джерело: складено автором на основі [63, 66]

Разом з тим, не всі показники, оцінювання рівня сталого розвитку території за результатами реалізації стратегій спроможні повно відобразити зміни у соціально-економічній системі під час реалізації стратегічних планів їх розвитку на шляху просування до стратегічної мети державного менеджменту – покращення рівня та якості життя населення.

Як показують результати додаткових розрахунків, деякі із запропонованих показників є допоміжними. З огляду на це, постає проблема вибору комплексу цільових показників моніторингу та оцінювання рівня сталого розвитку, які б найбільш повно відображали соціально-економічні зміни та могли б використовуватися для обчислення комплексного інтегрального оцінювання рівня сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць за результатами реалізації стратегій.

На основі наведених основних методологічних підходів на прикладі Одеської області проаналізовано динаміку основних соціально-економічних показників сталого розвитку з метою визначення умов їх застосування та як основного показника для вимірювання ефективності реалізації стратегічних заходів.

Показники, які виділені з великої сукупності, яка наводиться в офіційній статистичній звітності, поділяються на групи, що характеризують відповідний процес, галузь економічного розвитку регіону з метою подальшого виділення зі складу кожної групи точний показник, який найкраще відображає зміни в територіальному устрої та може бути використаний для екстраполяції.

Складові основних груп показників сталого розвитку територій, що аналізувалися на предмет можливості екстраполявання, представлені у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Основні групи показників сталого розвитку територіальних утворень
для дослідження можливості екстраполявання

Група	Складові групи
Кінцеве виробництво	– валовий регіональний продукт (ВРП); – валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу; – індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту; – індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу.
Інвестиційна активність	– капітальні інвестиції; – індекси капітальних інвестицій; – капітальні інвестиції на одну особу; – капітальні інвестиції у житлове будівництво; – індекс капітальних інвестицій у житлове будівництво.
Житлові умови	– прийняття в експлуатацію загальної площі житла; – прийняття в експлуатацію житла на 100 осіб; – індекс прийняття в експлуатацію житла; – прийняття в експлуатацію житла на 100 осіб; – індекс обсягів виконаних будівельних робіт.
Товарообіг	– роздрібний товарооборот підприємств; – оборот роздрібної торгівлі; – індекс обороту роздрібної торгівлі; – індекс споживчих цін.
Зовнішньо-економічна діяльність	– загальні обсяги експорту; – загальні обсяги імпорту; – загальні обсяги експорту послуг; – загальні обсяги імпорту послуг; – темп зростання прямих іноземних інвестицій.

продовження таблиці 3.6.

Чисельність населення	– індекс чисельності наявного населення; – коефіцієнт народжуваності; – коефіцієнт смертності; – коефіцієнт природного приросту.
Економічна активність населення	– рівень економічної активності населення; – рівень безробіття населення; – доходи населення; – середньомісячна номінальна заробітна плата 1 працівника; – темп зростання середньомісячної заробітної плати; – індекс реальної заробітної плати.

Джерело: складено автором на основі [63-66]

Базовою умовою покращення економічної ситуації є приплив інвестицій. Стратегічно зорієнтовані інвестиції сприятимуть вдосконаленню структури економіки територіальної громади, збільшенню її конкурентоспроможності за рахунок диверсифікації та інноваційності.

З огляду на це, наведемо результати розрахунків, отримані у розрізі такої групи індикаторів як «Інвестиційна активність». До складу цієї групи показників увійшли такі: інвестиції в основний капітал, індекс капітальних інвестицій, капітальні інвестиції на одну особу, капітальні інвестиції у житлове будівництво та індекс капітальних інвестицій у житлове будівництво.

Проведені раніше аналітичні розрахунки у розрізі інших груп показників дозволили обрати для оцінювання рівня сталого розвитку за результатами впливу стратегічних заходів на їх соціально-економічний розвиток десять показників, які об'єднані у дві групи: основні – показники сталого розвитку громад та додаткові – показники якості життя (рис. 3.15.).

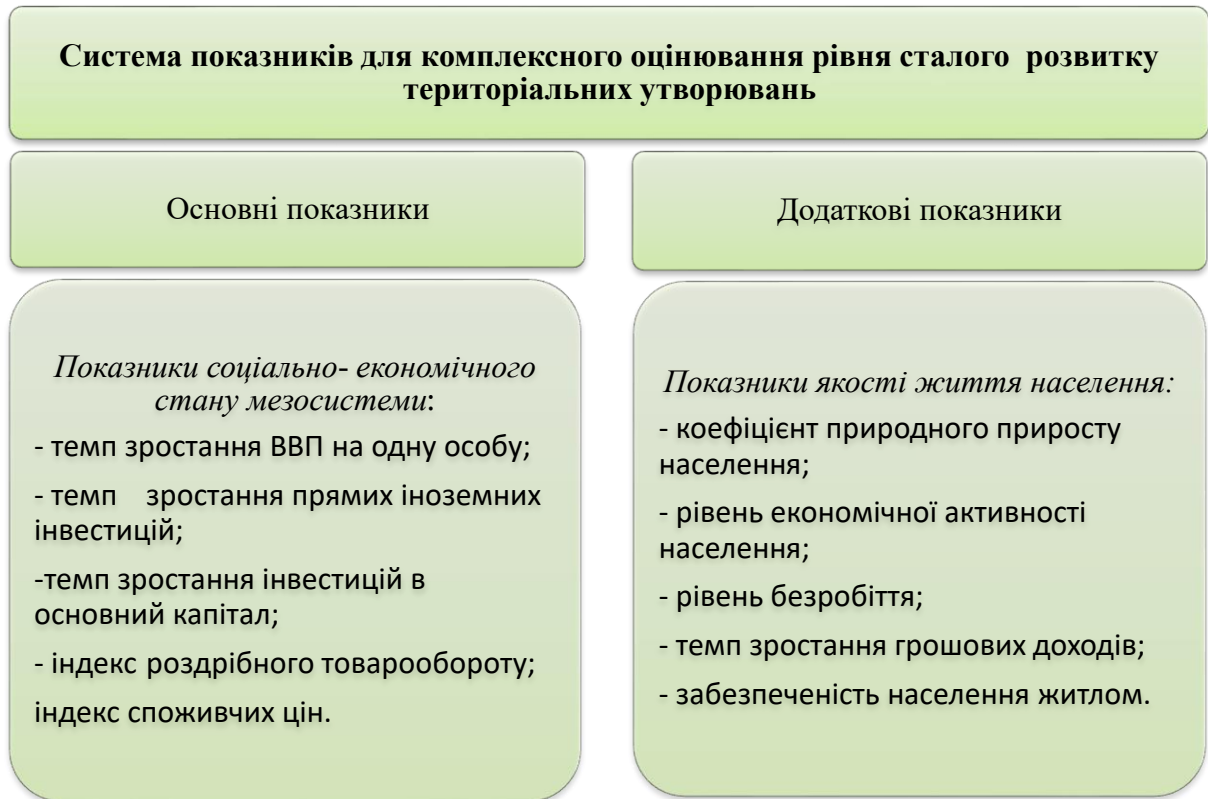

Рис. 3.15. Типологія показників комплексного оцінювання рівня сталого розвитку громад за результатами реалізації стратегій
Джерело: складено автором на основі[63-66]

Першу групу складають показники соціально-економічного стану територіальних утворень, які дозволяють отримати системне уявлення про соціально-економічний стан адміністративно-територіальних одиниць.

Другу групу складають показники якості життя з огляду на те, що безпосереднім відображенням рівня сталого розвитку територіальних утворень є саме рівень життя населення.

Таким чином, ураховуючи залежність оцінки рівня сталого розвитку територій від кількісного набору індикаторів інтегрального показника, немає сенсу вдаватися до нормування доволі великої кількості показників для визначення рівня розвитку окремої території. Навпаки треба вибирати такий спосіб оцінювання, який, можна застосувати відносно окремого територіального утворення для визначення рівня її сталого розвитку без фіксації інформації про фактично досягнуті показники.

3.3. Система показників моніторингу стратегій економічного розвитку деяких територіальних громад Одеської області

Важливим для реалізації стратегій є створення дієвої системи моніторингу – відстеження (контролю) процесів, що відбуваються в економіці та соціальній сфері громади.

Шляхом постійного контролю моніторинг дозволяє отримати достовірну та об'єктивну інформацію про соціально-економічні процеси, що відбуваються у громадах, оцінити та проаналізувати тенденції, що складуться у різних економічних структурах, визначити ступінь досягнення місії стратегічного розвитку, на базі отриманої інформації підготувати рекомендації, спрямовані на подолання негативних та підтримку позитивних тенденцій, тобто скоригувати стратегію відповідно до виявлених тенденцій.

Основними завданнями моніторингу є:

- контроль за дотриманням графіка виконання окремих проєктів;
- аналіз руху до запланованих результатів;
- аналіз динаміки цільових індикаторів;
- аналіз причин невиконання окремих проєктів, формування рекомендацій з метою усунення недоліків;
- аналіз змін зовнішнього оточення законодавства, конкуренції, економічного стану;
- аналіз внутрішніх змін у громаді.

Проаналізувавши систему показників моніторингу стратегії економічного розвитку Сергіївської територіальної громади було визначено стратегічні та операційні цілі громади, сценарії та етапи реалізації стратегії, пріоритетні напрями розвитку громади.

До переліку стратегічних та операційних цілей створення стратегії Сергіївської територіальної громади, можна віднести:

1. Гостинна громада (розвиток санаторно-курортної та туристичної складових громади);

2. Конкурентоспроможна громада (відновлення економіки, інвестиції, бізнес);
3. Ландшафтна громада (зростання сільськогосподарського сектору);
4. Ресурсноєфективна громада (енергозбереження, економічне використання природних ресурсів, санітарно-екологічний благоустрій громади);
5. Соціально розвинена громада (соціальний захист та безпечні умови життєдіяльності мешканців громади)

У першому пріоритеті переліку стратегічних та операційних цілей передбачається здійснити сприяння розвитку санаторно-курортної та туристичної складових громади. Для цього керівництво громади передбачає розробити відповідну комплексну Програму, стратегічною ціллю якої повинно бути досягнення рекреаційної території громади статусу курорту. Ця програма спирається на розроблену раніше концепцію розвитку територіальної громади, як курорту місцевого значення «Курортополіс Сергіївка», с. Сергіївка зараз знаходиться на етапі життєвого циклу «Відродження» курорту.

Отже, комплексна та гармонізована підтримка територіальної громади та залучення інвестицій у реальний сектор економіки громади передбачає поетапний план дій по заохоченню та залученню інвестицій у реалізацію бізнес-проектів, комплексних програм на земельних ділянках та об'єктах нерухомості, що належать територіальній громаді.

Відповідно, заходи з операційного та проектного управління, що забезпечать його подальший сталий розвиток мають бути зорієнтовані саме на відродження провідної ролі курорту Сергіївка у розвитку курортно-туристичної сфери як Одеської області, так і держави.

У таблиці 3.7. наведені стратегічні, операційні цілі, а також завдання за першим пріоритетом.

Таблиця 3.7.

Перелік стратегічних, операційних цілей та завдань громади за першим пріоритетом - Гостинна громада (розвиток санаторно-курортної та туристичної складових громади)

Стратегічна ціль	СЦ1. Присвоєння рекреаційної території громади статусу курорту місцевого значення «Курортополіс Сергіївка»
Операційні цілі (ОЦ)	Завдання
1	2
1. Включення території Будацької коси у межі селища Сергіївка для обслуговування їх як функціональної зони курорту	1.1. Враховуючи той факт, що на сьогодні територія піщаного бару Будацької коси (загальна площа 45,3149 га) та частина акваторії Будацького лиману у межах селища (загальною площею 840,2681 га) є землями державного водного фонду, необхідно на рівні облдержадміністрації розглянути питання щодо доцільності та можливості включення цих земель у межі селища Сергіївка для обслуговування їх як функціональної зони курорту. 1.2. У комплексної Програмі розвитку рекреаційної зони громади розробити та передбачити фінансування заходів по включенню цих земель у межі селища Сергіївка.
2. Створення бренду та підняття іміджу громади як бальнеологічного та туристичного курорту	2.1. Розробка проєктів по розширенню туристичного сезону («4 сезони») 2.2. Розробка та розвиток власних туристичних та етно – фестивалів, участь у сусідів та області, вихід на міжнародний туристичний ринок (розробка конкретних проєктів) 2.3. Розширення та створення нових туристичних маршрутів, облаштування зон відпочинку та розвиток зеленого туризму (розробка інвестиційних проєктів)
Стратегічна ціль	СЦ2. Рациональне використання ресурсів курорту
Операційні цілі (ОЦ)	Завдання

Продовження таблиці 3.7.

1	2
1. Виявлення нових, оптимізація використання наявних медико-екологічних ресурсів	1.1. Проведення оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, у тому числі медико-біологічної 1.2. Розробка інвестиційних пропозицій для інвесторів щодо використання наявних медико-екологічних ресурсів (підготовка інвестиційних попереджень щодо використання повітролікування, водолікування, грязелікування, використання мінеральних вод та термоджерел)
2. Впровадження системи раціонального і технічно обґрунтованого використання природних лікувальних ресурсів та охорони родовищ курорту	2.1. Створення фото та відео портфелів медико- екологічних ресурсів громади для інвесторів 2.2. Розробка техніко-економічних завдань та проєктів використання повітролікування, водолікування, грязелікування, використання мінеральних вод та термо джерел 2.3. Включення проєктів використання повітролікування, водолікування, грязелікування, використання мінеральних вод та термоджерел у проєкт створення курорту місцевого значення «КурортополісСергіївка» 2.4. Включення системи раціонального і технічно обґрунтованого використання природних лікувальних ресурсів у туристичні громади, району та області 2.5. Подання системи раціонального і технічно обґрунтованого використання природних лікувальних ресурсів громади на туристичних виставках, інвестиційних форумах та семінарах
Стратегічна ціль	СЦЗ. Планування розвитку простору курортополісу
Операційні цілі (ОЦ)	Завдання
1	2
1. Просторовий розвиток курортополісу	1.1.Розроблення планів курортополісу 1.2.Включення у генплан розвитку селища та територій проєктів озеленення територій 1.3.Підвищуватиме вимоги до архітектурних та дизайнерських рішень, які визначають зовнішній вигляд курортополісу, зокрема до елементів зовнішнього оформлення будівель 1.4.Посилюватиметься відповідальність приватних власників, які беруть участь у формуванні вигляду населеного пункту за дотримання встановлених норм та правил благоустрою

Продовження таблиці 3.7.

1	2
2.Регулювання розвитку курортополісу	2.1.Розробка планів озеленення територій (передбачається формування безперервної мережі публічних просторів та рекреаційних зон на основі реконструкції існуючих та створення нових. 2.2.Публічні простори повинні формуватися у відповідності до ландшафту території населеного пункту, з використанням елементів благоустрою та особливостей поселенської структури для створення привабливих та впізнаваних районів. Особлива увага приділятиметься підвищенню потенціалу загальнокурортних парків. 2.3. Місцева влада стимулюватиме насичення громадського простору креативними елементами (стріт-арт, інтерактивні скульптурні композиції, творчі рішення у сфері озеленення, створення малих архітектурних форм тощо)
Стратегічна ціль	СЦ4. Створення конкретної туристичної складової громади
Операційні цілі (ОЦ)	Завдання
1	2
1. Розвиток сучасної туристичної інфраструктури курортополісу	1.1.Надання комунальних послуг на рівні європейських стандартів (модернізація обладнання підприємства водопостачання та відновлення мереж водопровідно-каналізаційного господарства, відновлення зношених та застарілих систем електропостачання, модернізація та заміна систем виробництва, транспортування, розподілу та споживання теплової енергії, створення комплексної системи поводження з побутовими відходами) 1.2. Розвиток зеленого туризму 1.3.Організація системи дорожнього руху (вдосконалення мережі доріг, зокрема це стосується капітального ремонту, подальшої реконструкції, будівництва та підтримки в належному стані)
2. Створення конкурентоспроможного туристичного продукту громади	2.1. Створення та запуск нових спеціалізованих турів 2.2. Розширення туристичного сезону можливе через створення комплексних (пакетних) пропозицій з відпочинку у міжсезоння – спеціалізованих оздоровчих турів, орієнтованих на конкретні групи споживачів

Продовження таблиці 3.7.

1	2
3.Розвиток сервісної інфраструктури	3.1. Створення сервісної інфраструктури (мережа кафе, ресторанів, готелів, магазинів, сувенірних лавок, центрів надання побутових послуг), формування кластеру туристичних послуг та забезпечення належної якості сервісів, у тому числі розширюючи можливості використання приміщень першого поверху для громадських функцій. 3.2. Створення інфраструктури для проведення форумів, конференцій, виставок та семінарів, що також сприятиме підвищенню туристичної привабливості курорту, збільшенню надходжень від туризму та міжнародному обміну знаннями та досвідом

Джерело: авторська розробка

Виконання наведених у таблиці 3.7. операційних цілей та завдань формує намічений план конкретних цілей та проєктів щодо виконання основної мети створення стратегій розвитку Сергіївської громади.

Якщо перший пріоритет може бути основною метою стратегії громади, то другий пріоритет закладає матеріальні основи майбутнього розвитку громади та її добробуту.

В окремий стратегічний напрямок у стратегії можна виділити стимулювання розвитку зростання сільськогосподарського сектору. Сільськогосподарське виробництво в Сергіївській громаді має підпорядковуватися основному завданню розвитку - створення місцевого курорту.

Місцеве сільськогосподарське виробництво має гармонічно доповнювати потреби тих, хто лікується і відпочиває, а також сприятиме зростанню добробуту місцевих жителів.

Досягнення поставлених цілей у вирішенні завдань пріоритетних напрямів розвитку Сергіївської територіальної громади можливо різними шляхами їх реалізації.

Поєднання зовнішніх і внутрішніх факторів реалізації стратегії в накладенні на час її реалізації призводить до деревовидного характеру шляхів бачення досягнення стратегічної мети розвитку територіальних громад. У теорії стратегічного управління такий підхід прийнято називати сценарним.

Для створення стратегії Сергіївської територіальної громади було визначено три варіанти сценарію розвитку з певними корективами в оптимістичну сторону (рис. 3.16.)

Рис.3.16. Можливі сценарії реалізації Стратегії Сергіївської громади
Джерело: складено автором на основі [68]

Оптимістичний (висока ймовірність ефективності інвестиційних зусиль) – участь у грантовому фінансуванні розвитку території,

використання державної підтримки повоєнного відновлення громади, активне залучення іноземних та вітчизняних інвесторів, впровадження сучасних рекреаційних та виробничих технологій, нових інноваційних проєктів розвитку.

Реалістичний, мобілізаційний та інноваційний сценарій розвитку громади - передбачає повну реалізацію проєктів і програм Стратегії розвитку територіальної громади, політичну і соціальну стабільність, вдалий менеджмент, моніторинг, оновлення проєктів. Відповідно до цього сценарію територіальні громади більш активно включається у систему вітчизняних та регіональних товарних, інформаційних, фінансових та культурних обмінів як територія для розвитку відповідної рекреаційної інфраструктури та розміщення нових інноваційних виробництв. Програми розвитку малого і середнього бізнесу мають стати каталізатором зміни співвідношення «курортологічні послуги-виробництво» на користь власного виробництва.

Інерційний сценарій розвитку територіальної громади передбачає використання наявного потенціалу території з урахуванням відновлення розвитку громади та незначного зростання, що відповідає зростанню на 1-2% у рік. Основою соціально-економічного розвитку територіальної громади будуть традиційні види економічної діяльності та підприємництва. Територіальна громада розвивається як територія, що характеризується переважно рекреаційної економікою. Підприємства базових галузей в основному спрямовані на підтримку досягнутого рівня розвитку.

Вони здійснюють заходи, які забезпечують підвищення якості послуг та продукції, що випускається, і зниження витрат на базі нових енерго- та ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій. Органи місцевого самоврядування будуть використовувати чинні механізми планування та організації власної діяльності, реагуючи на поточні проблеми, які вирішуватимуться в короткостроковій перспективі бюджетного планування (1 рік), а також шляхом прийняття коротко- та середньострокових програм (1-5 років). Ефективною буде участь у національних проєктах, обласних

програмах та використання виділених на їх реалізацію фінансових ресурсів.

Особливість цього сценарію полягає в тому, що при значній частці малого бізнесу в економіці, його внесок у розвиток територіальної громади буде залишатися на колишньому рівні.

При розробці стратегічного плану стратегії розвитку територіальні громади повинні дотримуватись наступних основних принципів:

- ❖ **Партнерство.** Стратегічне планування передбачало проведення різних консультацій, спрямованих на розбудову консенсусу, а також на обґрунтовані очікування громади від владних структур. До участі в ухваленні рішень і розробці стратегічних цілей було запрошено всі зацікавлені сторони – представники влади, наукових установ, асоціацій підприємців, підприємств та громадянського суспільства.
- ❖ **Життєздатність.** Забезпечення розвитку порівняльних переваг, визначених за результатами SWOT-аналізу (розбудова можливостей, котрі послаблюють гостроту вад і проблем). Крім того, для виявлення синергії між вадами та загрозами, яка загрожує життєздатності (для ризик-менеджменту), застосовується матриця слабких сторін та загроз.
- ❖ **Інтеграція.** Забезпечується шляхом активної участі всіх зацікавлених сторін. Інтеграція, як багатомірний план розвитку пріоритетних секторів діяльності, забезпечує усунення конфліктів а також забезпечує зосередження на сумісності та синергії заходів.
- ❖ **Інновація.** Застосовується як принцип у процесі ідентифікації проєктів, і стосується, головним чином, запропонованого підходу як найефективнішого використання наявних ресурсів.
- ❖ **Субсидіарність.** Визначення стратегічних заходів, починаючи з найнижчого рівня.

Пріоритети розвитку ґрунтуються на аналізі сучасного стану розвитку громади (профіль територіальної громади, ретроспективному аналізі основних тенденції соціально- економічного розвитку громади, рекомендаціях та заходах щодо усунення можливих ризиків).

Висновки до розділу 3

Таким чином, управління сталим розвитком територіальних утворень слід сприймати як організацію цілеспрямованого процесу діяльності публічного сектора із забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад і регіонів, що побудований шляхом взаємоузгодження інтересів влади, бізнесу, громадськості. Через такі взаємопов'язані функції як цілепокладання, аналіз, форсайт, планування, організація, координація, мотивація, навчання, облік і контроль, комунікація та прийняття рішень реалізується ця діяльність у механізмі управління сталим розвитком територіальних громад.

Механізм реалізації процесу впровадження інструментів сталого розвитку територіальної громади передбачає: розробку планів, програм впровадження інструментів сталого розвитку територій; розгляд проєктів впровадження інструментів місцевого економічного розвитку; координацію господарської діяльності громади; забезпечення фінансовими і матеріально-технічними ресурсами; створення у органах управління громадою відділу для комплексного рішення стратегічних завдань.

Цілі впровадження інструментів сталого розвитку територій можна визначити як: пошук і впровадження нових методів господарювання для забезпечення ефективності територіальної громади; розробка й удосконалення механізму стратегічного управління громадою; підготовка економічних умов для впровадження визначених інструментів; підвищення соціально-економічної ефективності шляхом закріплення результатів дії визначених інструментів.

Соціально-економічна ефективність впровадження інструментів сталого розвитку територій може бути визначена на основі вимірів системи локальних показників. Вибір локальних показників залежить від того, які цілі поставлені стратегічним планом розвитку громади та які аспекти результативності визначаються.

Висновки

Проаналізувавши формування політики сталого розвитку територіальних громад, формування алгоритму діагностики місцевого економічного розвитку та систему вимірів локального економічного розвитку територіальних громад, можемо зробити наступні висновки:

1. Основним теоретичним аспектом сталого економічного розвитку виступає економічний розвиток адміністративно-територіальних утворень, як процес соціально-економічних змін, що здійснюється публічним, економічним та неурядовим секторами місцевої економіки спільно у напрямі зміцнення потенціалу і конкурентної позиції територій, залучення інвестицій, стимулювання місцевого економічного зростання, створення безпекових умов розвитку економіки і життя для всіх мешканців територіальних громад.

Саме забезпечення територіальної цілісності, комплексна державна підтримка економічних і територіальних змін, нові вектори політики влади стимулюють та активізують економічну активність територіальних громад, мотивують до ефективного та раціонального використання наявного соціально-економічного і людського потенціалу, прийняття управлінських рішень з пошуку додаткових резервів підвищення рівня управління в умовах забезпечення її сталого розвитку.

2. Місцевий економічний розвиток - це перспектива, яку необхідно стимулювати через досягнення: раціональності, відповідальності, оптимального співвідношення якісних та кількісних характеристик територіальної громади; конкурентоспроможності – активізації потенційних можливостей територіальної громади нарощувати та ефективно використовувати конкурентні переваги у соціальній, економічній та екологічній сферах.

Місцевий економічний розвиток передбачає, що добробут і підвищення якості життя забезпечується не стільки владою, скільки сектором приватного бізнесу, який залежить від рівня сприятливості місцевих умов для зростання.

3. Інструменти місцевого економічного розвитку в громадах Одеської області використовуються в таких напрямках, як розвиток малого та середнього бізнесу, розвитку туризму в громадах, розвиток інфраструктури територіальної громади, розвиток сільського господарства, впровадження програм з енергоефективності та залучення інвестицій до громади.

4. Інструменти місцевого економічного розвитку використовувались в громадах Одеської області в яких було виявлено створення програми розробки концепції індустріального парку «АгроТехнопарк «Буджак», в Суворове, Ізмаїльського району, Одеської області, який спеціалізуватиметься на аграрній промисловості; розробка спільного проєкту «Газопостачання садівничого кооперативу «Авангард-плюс»».

Очікується, що створення таких проєктів та програм збільшить кількість робочих місць, покращить привабливість регіону, запустить суміжні напрямки для бізнесу та створить постійні надходження податків до бюджету громади;

5. До основних інструментів зміцнення місцевого економічного розвитку та співробітництва територіальних громад належить: стимулювання розвитку малих та середніх підприємств; залучення інвестицій до громади для покращення та розвитку інфраструктури, такої як дорожня інфраструктура (ремонт доріг та вулиць), водопостачання, енергетика.

6. Кооперативний рух в громадах Одеської області досить активно розвивається завдяки підтримці місцевої влади, бізнес-спільнотам та активним громадським організаціям.

Зокрема, в Сергіївській, Біляївській, Кілійській територіальних громадах активно функціонують сільськогосподарські кооперативи, до них відносяться: сільськогосподарський кооператив «Вікторія 1212» , сільськогосподарський кооператив «Дружба Мирне», сільськогосподарський кооператив «Сергіївка» які сприяють місцевому економічному розвитку та підтримці місцевих сільських господарств, діяльність кооперативів спрямована на підвищення конкурентоспроможності місцевих виробників, забезпечення доступу до ринків збуту та підтримки розвитку сільськогосподарського підприємництва.

7. Алгоритм форсайту має важливе значення для громад Одеської області, спосіб форсайту в громадах використовується для прогнозування можливих рішень або дій та розроблення стратегій, програм для уникнення негативних наслідків або досягненню позитивних результатів та передбачає: аналіз даних про поточний стан громади та її потреби; формулювання мети та завдання; створення конкретного плану дій; реалізація запланованих дій в територіальній громаді; моніторинг прогресу та результатів форсайту, а також проведення оцінки ефективності економічних показників. Це допомагає громадам краще розуміти потенційні ризики, загрози та можливості.

8. Основні аспекти локальної економічної системи розвитку вимірюються за допомогою таких показників: соціальні показники характеризують соціально-демографічні процеси в соціально-економічних системах та рівень життя населення, стан трудових ресурсів, якість трудового потенціалу, рівень доходів громади та рівень освіти; екологічні показники свідчать про екологічний добробут, про адекватність заходів зі зниження негативного впливу на навколишнє середовище громади; показники громадських ресурсів дають змогу визначити оцінку витрат громадських програм та проектів; фінансові показники дають можливість виявити напрямки фінансово-бюджетної діяльності громад, надходження загального та спеціального фонду громад та відображають найбільш суттєві напрямки фінансово-бюджетної діяльності громад та дають можливість порівняти ідентичні параметри різних громад; економічні показники дають більш детальний аналіз частки власних доходів громади та обсяг реалізованої промислової продукції.

9. Створення та розробка стратегії економічного розвитку територіальних громад в Одеській області є важливим методом для забезпечення місцевого економічного розвитку громад. Під час аналізу показників стратегій економічного розвитку територіальних громад Одеської області були визначені такі аспекти:

- розвиток інфраструктури- відіграє важливе значення для громад тому що, сучасна інфраструктура є ключовим фактором для економічного розвитку

громад. Аналіз показників розвитку транспортних комунікацій, енергетики, освіти, охорони здоров'я може вказати на потенційні можливості для покращення.

- інвестиційна діяльність громад- сприяє економічному зростанню громад, сприяє створенню та розвитку підприємств за різними галузями. Також інвестиції можуть допомогти впровадженню новітніх технологій, створенню нових робочих місць в громадах та підвищенню конкурентоспроможності територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Висоцька О. Є. Випереджаюча освіта для сталого розвитку: методологія, методика, технології: навчально - методичний посібник/ Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2012. 292 с.

2. Лазоренко Т. В., Сталий розвиток як основа економічного зростання підприємства. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*: зб. тез доп. II міжнар. наук.-практ. конф., м.Київ, 22 квіт. 2021 р. Київ, 2021.С.90-91. URL: <https://confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/230477> (дата звернення 01.10.2024)

3. Карпов В. А., Корольова Т. С. Інструментарій форсайту на макроекономічному і локальному рівнях для забезпечення збалансованого розвитку територій. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях*: зб. матеріалів XXII Міжнар. наук.-практ. конф. Одеського національного економічного університету, 25-26 квітня 2024 р. Одеса : ОНЕУ, 2024. С. 135-137. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/archive.php> (дата звернення 05.10.2024)

4. Данилишин Б., Куценко В. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 1. С. 20-28. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-00000112000> (дата звернення 05.10.2024)

5. Дорогунцов С., Ральчук О. Сталий розвиток — цивілізаційний діалог

природи і культури. *Вісник Національної академії наук України*. 2001. № 10. С. 16-32. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000009067> (дата звернення 05.10.2024)

6. Аверкина М. Ф., Андреева Н. М., Балджи М. Д., Веклич О. О. Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі: колективна монографія. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А. 2014. 540 с. URL: <https://is.gd/BClmoU> (дата звернення 05.10.2024)

7. Meadows D. H. *The Limits to Growth*. New York: Universe Books. 161 p. URL: <https://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf> (дата звернення 05.10.2024)

8. Що таке сталий розвиток: принципи та історія. Міжрегіональний центр наукових досліджень та експертиз: веб-сайт. URL: <http://sd4ua.org> (дата звернення 05.10.2024)

9. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. Київ : Інтелсфера, 2002. 234 с. URL: <https://discovery.kpi.ua/Record/000266503> (дата звернення 05.10.2024)

10. Завгородня О. О. Інноваційна динаміка національної економіки: монографія. Дніпропетровськ: Пороги. 2014. 408 с. URL: https://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/15038.022.pdf (дата звернення 05.10.2024)

11. Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону. *Регіональна економіка*. 2011. С. 30-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2011_4_6 (дата звернення 05.10.2024)

12. Як ООН підтримує Цілі сталого розвитку в Україні. Організація Об'єднаних Націй в Україні: веб-сайт. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення 05.10.2024)

13. Міжнародний конгрес «сталий розвиток: захист навколишнього середовища». Всеукраїнська екологічна ліга: веб-сайт. URL: <http://surl.li/whimym> (дата звернення 05.10.2024)

14. Цілі сталого розвитку та Україна. Урядовий портал: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> (дата звернення 05.10.2024)

15. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 722 від 30.09.2019 р. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*: веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення 05.10.2024)

16. Проект стратегії сталого розвитку України до 2030 року: проект від 07.08.2018 р. № 9015. Liga-Zakon: веб-сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A>

17. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695-2020-п. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 05.10.2024)

18. Nazarczuk J. M., Kisiel R. Postrzeganie pomocy publicznej w SSE jako instrumentu pozyskiwania bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Acta Universitatis Nicolai Copernici. *Ekonomia*. 2013. T. XLIV. No. 1. S. 7–16. URL: https://www.researchgate.net/publication/274451332_Postrzeganie_pomocy_publicznej_w_SSE_jako_instrumentu_pozyskiwania_bezposrednich_inwestycji_zagranicznych (дата звернення 05.10.2024)

19. Kisiel R., Lizińska W., Marks-Bielska R. Atrakcyjność inwestycyjna gmin i znaczenie w jej kształtowaniu preferencji specjalnej strefy ekonomicznej. *Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G*. 2011. T. 98. Z. 3. S. 191–204. URL: https://www.researchgate.net/publication/377449882_Atrakcyjnosć_inwestycji_na_gmin_i_znaczenie_w_jej_kształtowaniu_preferencji_specjalnej_strefy_ekonomicznej (дата звернення 08.10.2024)

20. Kisiel R., Marks-Bielska R. *Polityka gospodarcza (zagadnienia wybrane)*. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Olsztyn, 2013. 306 s. URL: <https://bazawiedzy.uwm.edu.pl/info/book/UWM6cd32acd1900403f8f2f22a339>

[2d648a?r=publication&ps=20&title=Publikacja%2B%25E2%2580%2593%2BPolityka%2Bgospodarcza%2B%253A%2B%2528zagadnienia%2Bwybrane%2529%2B%25E2%2580%2593%2BUniwersytet%2BWarmi%25C5%2584sko-Mazurski+title&lang=pl&pn=1](https://publikacja.gov.pl/publication&ps=20&title=Publikacja%2B%25E2%2580%2593%2BPolityka%2Bgospodarcza%2B%253A%2B%2528zagadnienia%2Bwybrane%2529%2B%25E2%2580%2593%2BUniwersytet%2BWarmi%25C5%2584sko-Mazurski+title&lang=pl&pn=1) (дата звернення 08.10.2024)

21. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад : навч. посіб. для посадових осіб місцевого самоврядування. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ». 2015. 256 с.

22. Біла С. О., Шевченко О. В., Кушнір М. О., Жук В. І. Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні : аналіт. доп. Київ: НІСД, 2013. 88 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-02/region_zrostan.pdf (дата звернення 08.10.2024)

23. Воробей В., Кравчук К., Крижанівський В., Поліковська Ю. Інструменти економічного розвитку територій. Львів, 2017. 68 с.
URL: http://ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Local_Economic_Development_Toolkit_UA.pdf (дата звернення 08.10.2024)

24. Серьогін С. М., Шаров Ю. П., Бородін Є. І., Гончарук Н. Т. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія. Дніпро : ДРІДУ НАДУ. 2016. 278 с. (дата звернення 11.10.2024)

25. Сментина Н. В. Неузгодженість у формуванні стратегій економічного та соціального розвитку територій. *Формування соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах спільних трансформацій* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 18-19 квіт. 2013 р. Чернівці, 2013. С. 248–250. (дата звернення 11.10.2024)

26. Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк. 2011. 515 с.

27. Гаценко Л. В. Теорія зацікавлених сторін: історія розвитку та проблемні питання для подальших досліджень. *Водний транспорт*. 2016. Вип. 1. С. 156–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2016_1_27 (дата звернення 11.10.2024)

28. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р.

№ 280/97-ВР. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 11.10.2024)

29. Портал «Децентралізація»: веб-сайт. URL: <https://decentralization.ua/areas/0482> (дата звернення 11.10.2024)

30. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. Портал Децентралізація: веб-сайт. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/593/%D0%9C%D0%BE%D0%BDi%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3_10.09.2020.pdf (дата звернення 11.10.2024)

31. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31.03.2016 р. № 79. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16> (дата звернення 11.10.2024)

32. Корольова Т. С., Ковальов А. І. Стратегічні орієнтири та пріоритети сталого розвитку Одеської області. *Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції*: матеріали міжнар. наук.-практ.конф., м. Одеса, 6–7 жовт. 2011 р. Одеса, 2011. С. 139–141.

33. Павлова Т. В., Котова І. М. Інноваційно-інвестиційні напрямки та роль промислового комплексу у розвитку національної економіки. *Економіка підприємства : сучасні проблеми теорії та практики*: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф., 22-23 вересня 2017 р. Одеса, 2017. С. 324. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6685> (дата звернення 11.10.2024)

34. Дорошко О. О. Технопарки як засіб стимулювання інноваційної діяльності. *Ефективна економіка*. Київ, 2011. №1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=507> (дата звернення 11.10.2024)

35. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 05.12.2012 № 991-XIV. Верховна Рада України: веб-

сайт.URL: <https://is.gd/LLVO16> (дата звернення 11.10.2024)

36. Індустріальний АгроТехнопарк Буджак. Інвестиційна карта України: веб-сайт.URL: <https://investmentmap.com.ua/ua/projects/industrialniy-agrotekhnopark-budzha/> (дата звернення 11.10.2024)

37. Все про децентралізацію в Одеській області. Сила громад: веб-сайт. URL: <https://silahromad.com.ua/2024/03/20/u-petropavlivskij-gromadi-planuyut-vidkriti-biznes-inkubator-video/> (дата звернення 11.10.2024)

38. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 11.10.2024)

39. Про основні засади державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення 11.10.2024)

40. Виробництво обладнання для «Порт-Солар». Міжнародна інжинірингова компанія S-engineering: веб-сайт. URL: <https://se.ua/vyrobnytstvo-obladnannia-dlia-ses-port-solar-m-izmail-bulo-orhanizovano-na-bazi-kompanii-s-inzhynirynh/> (дата звернення 11.10.2024)

41. Зверяков М. І., Сментина Н. В. Розбудова в Україні мережі агенцій регіонального розвитку: вітчизняний досвід та керівництво до дій. *Бізнес-інформ*. 2014. № 6. С. 57–63.

42. Лендъел М. Нові інституційні механізми регіонального розвитку в Європі. *Регіональні студії*. 2008. № 1. С. 18-28.

43. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад: Закон України від 16.04.2020 р. № 562-IX. Верховна Рада України: веб-сайт.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/562-20#Text> (дата звернення 11.10.2024)

44. European association development agencies: website. URL: https://www.alda-europe.eu/alda_member/european-association-of-development-agencies-eurada/ [In

English]. (дата звернення 11.10.2024)

45. Кушнір М., Валюшко І. Щодо забезпечення дієвості агенцій та фондів регіонального розвитку у реалізації потенціалу розвитку регіонів України: аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень: веб-сайт. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/710> (дата звернення 11.10.2024)

46. Врублевський О. С. Співробітництво територіальних громад: навч.практ.посіб. Київ: ІКЦ «Легальний статус». 2014. 56 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/315728889_Spivrobitnictvo_teritorialnih_gromad_mizmunicipalne_spivrobitnictvo_-_MMS (дата звернення 11.10.2024)

47. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення 11.10.2024)

48. Звіт за результатами експертного аналітичного дослідження питань співпраці громад Одеської області. Проєкт USAID «ГОВЕРЛА»: веб-сайт. URL: <https://is.gd/TJO7it> (дата звернення 11.10.2024)

49. Система органів управління сільськогосподарського кооперативу. Юридичний інтернет ресурс «Протокол»: веб-сайт. URL: https://protocol.ua/ua/pro_silskogospodarsku_kooperatsiyu_stattya_15_1/ (дата звернення 11.10.2024)

50. Martin, B. R. Research Foresight and the Exploitation of the Science Base. Office of Science and Technology. London. 1993. 85 p. URL: <https://wellcomecollection.org/works/hh43uf3c> (дата звернення 11.10.2024)

51. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад: науч. посіб. для посадових осіб місцевого самоврядування. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ». 2015. 256 с. URL: <https://auc.org.ua/sites/default/files/library/1plangrweb.pdf> (дата звернення 11.10.2024)

52. Писаренко Т. В., Кваша Т. К., Паладченко О. Ф., Рожкова Л. В. Форсайт в Україні у 2019-2020 рр.: бачення експертів щодо пріоритетних напрямів науки і технологій в Україні для реалізації Цілей сталого розвитку: монографія. Київ:

УкрІНТЕІ, 2020. 214 с. URL: <http://www.uitei.kiev.ua/page/forsayt-v-ukrayini-u-2019-2020-rr> (дата звернення 11.10.2024)

53. Лях Ю. Форсайт як інструмент покращення ефективності публічного управління. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 2 С. 41-63. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1875893> (дата звернення 11.10.2024)

54. Keenan M., Popper R. Comparing Foresight «Style» in Six World Regions. *Foresight*. 2008. Vol. 10 (6). URL: <http://surl.li/xmhies> (дата звернення 11.10.2024)

55. Литвинчук І. Моделі “co-creation” у сучасних наукових дослідженнях. *Кооперативні читання: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м.Житомир, 2015*. С. 183–188.

56. Рибінцев В. О., Клопов І. О. Форсайт як технологія реалізації стратегії розвитку економіки. *Науковий економічний журнал «Інтелект ХХІ»* 2017. № 3. С. 87-94. URL: <http://www.intellect21.nuft.org.ua/index.php/3-2017> (дата звернення 11.10.2024)

57. *Scientific Collection «InterConf»: with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «International Scientific Discussion: Problems, Tasks and Prospects»* (April 21-22, 2021). Brighton, Great Britain: A. C. M. Webb Publishing Co Ltd., 2021. 488 p. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/issue/view/21-22.04.2021> (дата звернення 11.10.2024)

58. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанова КМУ від 21.10.2015р. № 856. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.10.2024)

59. Про реалізацію експериментального проєкту щодо моніторингу завданих пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії Російської Федерації на основі геоінформаційної системи: Постанова КМУ від 24.06.2022 р. № 726. Верховна Рада України: веб-сайт. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.10.2024)

60. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки від 05.08.2020р. № 695-2020-п. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.10.2024)

61. Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади та внесення змін до них : Постанова КМУ від 14.10.2022 р. № 1159. Верховна Рада: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.10.2024)

62. Деякі питання розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів: Постанова КМУ від 04.08.2023 р. № 816. Урядовий портал: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-rozroblennia-rehionalnykh-stratehii-rozvytku-i-planiv-zakhodiv-z-ikh-s816-40823> (дата звернення 15.10.2024)

63. Карпов В. А., Кучеренко В. Р., Андрейченко А. В., Горбаченко С. А., Грінченко Р. В. Аналіз ринкової кон'юнктури: навч. посіб. Одеса, ОНЕУ, 2014. 345 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1275> (дата звернення 15.10.2024)

64. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія: НІСД, 2012. 368 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-12/rozvyt_reg-77b7d.pdf (дата звернення 15.10.2024)

65. Уманець Т. В. Оцінка інвестиційної привабливості регіону за допомогою інтегральних індексів. *Економіка і прогнозування : Науково-аналітичний журнал*. № 4. С.133-145.

66. Мезенцев К. В., Підгрушний Г. П., Мезенцева Н. І. Регіональний

розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: монографія. Київ. Прінт Сервіс, 2014. 132 с. URL: https://www.geokyiv.org/pdf/Reg_development_in_Ukraine.pdf (дата звернення 15.10.2024)

67. Фермерські господарства Одеської області. Трипілля: веб-сайт. URL: https://tripoli.land/ua/farmers/odesskaya?s_all=%D0%BA%D0%BE%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2 (дата звернення 15.10.2024)

68. Сценарії розвитку Семенівської селищної територіальної громади. Семенівська селищна рада: веб-сайт. URL: <https://semenivska-gromada.gov.ua/news/1698066569/> (дата звернення 15.10.2024)

69. Матеріали конференції ООН щодо навколишнього середовища та розвитку. Організація Об'єднаних Націй: веб-сайт. URL: <https://www.un.org/ru/conferences/environment/rio1992> (дата звернення 15.10.2024)

70. Порядок денний на XXI століття. Організація Об'єднаних Націй: веб-сайт. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml (дата звернення 15.10.2024)

71. Уряд удосконалив фінансову підтримку бізнесу через інструмент портфельних гарантій. Міністерство фінансів України: веб-сайт. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_uriad_udoskonativ_finansovu_pidtrimku_ukrainskogo_biznesu_cherez_instrument_portfelnykh_garantii-4586 (дата звернення 15.10.2024)

72. Інструменти підтримки бізнесу у воєнний час. Національний інститут стратегічних досліджень: веб-сайт. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentariy-ekspertiv/instrumenty-pidtrymky-biznesu-u-voyennyi-chas-veresen-2024-roku> (дата звернення 15.10.2024)

ДОДАТКИ

Додаток А

Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Одеській області станом на 1 січня 2024 р.

№ з/п	Сільськогосподарський кооператив	Адреса	Дата реєстрації	Основний КВЕД
1	«КАРТАЛ»	68831, Україна, село Орлівка, вулиця Кутузова, будинок 103, Ренійський район, Одеська область	19.04.2004 (20 років, 3 місяця)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
2	«САВРАНСЬКИЙ КООПЕРАТОР»	66200, Україна, селище міського типу Саврань, вулиця Соборна, будинок 112, Савранський район, Одеська область	23.07.2018 (6 років)	01.41 Розведення великої рогатої худоби молочних порід
3	«ДОЛИНСЬКЕ»	68810, Україна, село Долинське, Ренійський район, Одеська область	13.03.2000 (24 років, 4 місяця)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
4	«ЄНІКА»	68653, Україна, село Комишівка, вулиця Миру, будинок, 3, Ізмаїльський район, Одеська область	10.02.2000 (24 роки 5 місяців)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур

Додаток А (продовження)

5		68300, Україна, місто Кілія, вулиця Київська, будинок 71, Кілійський район, Одеська область	15.02.2000 (24 роки 5 місяців)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
6	«БАТЬКІВЩИНА»	67731, Україна, село Удобне, вулиця Кочубинського, будинок 75, Одеська область, Одеський район	21.12.1992 (31 рік 7 місяців)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
7	«ВИЕРУЛ»	68653, Україна, село Комишівка, Ізмаїльський район, Одеська область	11.02.2000 (24 роки 5 місяців)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
8	«ВИТЯЗЬ»	68643, Україна, село Кам'янка, Ізмаїльський район, Одеська область	17.02.1999 (25 років 5 місяців)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур

Додаток А (продовження)

9	«ВІКТОРІЯ»	65101, Україна, село Утконосівка, Ізмаїльський район, Одеська область	14.02.2000 (24 роки 5 місяців)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
10	«ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО»	67730, Україна, село Старокозаче, вулиця Соборна, будинок 34, Білгород-Дністровський район, Одеська область	25.08.1992 (31 рік 10 місяців)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
11	«ГОРМІН»	68663, Україна, село Кам'янка, вулиця Суворова, Ізмаїльський район Одеська область	02.02.1998 (26 років 5 місяців)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур (основний)
12	«ДНІСТРОВЕЦЬ»	67751, Україна, село Молога, вул.Кишинівська, Білгород-Дністровський район, Одеська область	21.12.1992 (31 рік 7 місяців)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур

Додаток А (продовження)

13	«ДОЛИНІВСЬКИЙ»	67763, Україна, село Долинівка, вулиця Поштова, будинок 1, Білгород-Дністровський район Одеська область	20.03.2000 (24 роки 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
14	«ЕЛІТА»	68643, Україна, село Кам'янка, вулиця Миру, будинок 7, Ізмаїльський район, Одеська область	01.03.2000 (24 роки 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
15	«ЖАТВА»	68643, Україна, село Кам'янка, вулиця Суворова, Ізмаїльський район, Одеська область	09.03.1999 (25 років 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
16	«ЖИТНИЦЯ»	68643, Україна, село Кам'янка, вул. Суворова, Ізмаїльський район, Одеська область	02.02.1998 (26 років 5 місяців)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур

Додаток А (продовження)

17	«ЗІРКА»	66153, Україна, село Перельоти, Балтський район, Одеська область	06.03.2000 (24 роки 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
18	«ІЗВОР»	68712, Україна, село Городнє, вулиця Димитрова, будинок 76, Болградський район, Одеська область	19.12.2002 (21 рік 7 місяців)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
19	«ЧАПАЄВА»	68670, Україна, село Саф'яни, вулиця Чапаєва, будинок, 37, Ізмаїльський район, Одеська область	29.02.2000 (24 роки 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
20	«СВІТЛИЙ ШЛЯХ»	67760, Україна, село Маразліївка, вулиця Колгоспна, будинок, 7, Білгород-Дністровський район, Одеська область	30.05.1995 (29 років 1 місяць)	01.50 Змішане сільське господарство
21	«БЕСАРАБСЬКИЙ»	68524, Україна, село Підгірне, вулиця Леніна, будинок 8, Тарутинський район, Одеська область	07.03.2000 (24 роки 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур

Додаток А (продовження)

22	«ЄДНІСТЬ НАРОДІВ»	68243, Україна, село Крива Балка, вулиця Шкільна, будинок 25, Одеська область, Саратський район	14.03.2000 (24 роки 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур i насіння олійних культур
23	«РОДИНА»	68232, Україна, село Плахтіївка, вулиця Сонячна, будинок 126, Білгород-Дністровський район, Одеська область,	27.03.2000 (24 роки 3 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур i насіння олійних культур
24	«СЕРГІЇВКА»	68263, Україна, село Сергіївка, вулиця Центральна, будинок 144, Білгород-Дністровський район, Одеська область	22.03.2000 (24 роки 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур i насіння олійних культур
25	«ДРУЖБА НАРОДІВ»	66332, Україна, село Нестоїта, Подільський район, Одеська область	09.03.2000 (24 роки 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур i насіння олійних культур
26	«ХЛІБОРОБ»	66431, Україна, село Шелехове, Ананіївський район, Одеська область	03.03.2000 (24 роки 4 місяці)	01.30.0 Змішане сільське господарство

Додаток А (продовження)

27	«ПРАВДА»	67932, Україна, село Малаївці, Окнянський район, Одеська область	07.03.2000 (24 роки 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
28	«СТАВРОВСЬКИЙ»	67940, Україна, село Ставрове, Одеська область, Окнянський район	09.03.2000 (24 роки 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
29	«ПЕТРОПАВЛІВСЬКИЙ»	68211, Україна, село Петропавлівка, Саратський район, Одеська область,	14.03.2000 (24 роки 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур
31	«МРІЯ»	67750, Україна, село Семенівка, вулиця Кишинівська, будинок 1, Одеська область, Білгород-Дністровський район	13.03.2000 (24 роки 4 місяці)	01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур

Джерело: складено автором за матеріалами [67]

Додаток Б

Кількість громад Одеської області у 2024 році

№ з/п	Територіальна громада	Район	Тип громади	Кількість населених пунктів	Рік заснування
1	Іванівська	Березівський	селищна	19	2020
2	Ізмаїльська	Ізмаїльський	міська	1	2020
3	Авангардівська	Одеський	селищна	5	2020
4	Ананіївська	Подільський	міська	30	2020
5	Андрієво-Іванівська	Березівський	сільська	12	2020
6	Арцизька	Болградський	міська	13	2020
7	Балтська	Подільський	міська	34	2020
8	Березівська	Березівський	міська	27	2020
9	Болградська	Болградський	міська	7	2020
10	Бородінська	Болградський	селищна	34	2020
11	Білгород-Дністровська	Білгород-Дністровський	міська	1	2020
12	Біляївська	Одеський	міська	7	2020
13	Василівська	Болградський	сільська	6	2020
14	Великобуялицька	Березівський	сільська	3	2020
15	Великодальницька	Одеський	сільська	3	2020
16	Великодолинська	Одеський	селищна	2	2020
17	Великомихайлівська	Роздільнянський	селищна	29	2020
18	Великопосківська	Роздільнянський	сільська	12	2020
19	Вигодянська	Одеський	сільська	15	2020
20	Визирська	Одеський	сільська	19	2020
21	Вилківська	Ізмаїльський	міська	5	2020
22	Городненська	Болградський	сільська	4	2020
23	Дальницька	Одеський	сільська	9	2020
24	Дачненська	Одеський	сільська	8	2020
25	Дивізійська	Білгород-Дністровський	сільська	11	2020
26	Доброславська	Одеський	селищна	17	2020
27	Долинська	Подільський	сільська	8	2020
28	Затишанська	Роздільнянський	селищна	16	2020
29	Захарівська	Роздільнянський	селищна	37	2020
30	Зеленогірська	Подільський	селищна	12	2020
31	Знам'янська	Березівський	сільська	17	2020
32	Кароліно-Бугазька	Білгород-Дністровський	сільська	2	2020
33	Кодимська	Подільський	міська	21	2020
34	Коноплянська	Березівський	сільська	20	2020
35	Красносільська	Одеський	сільська	14	2020
1	2	3	4	5	6
36	Криниченська	Болградський	сільська	3	2020
37	Кубейська	Болградський	сільська	3	2020
38	Кулевчанська	Білгород-Дністровський	сільська	4	2020
39	Курісовська	Березівський	сільська	8	2020
40	Куяльницька	Подільський	сільська	58	2020
41	Кілійська	Ізмаїльський	міська	11	2020

Додаток Б (продовження)

42	Лиманська	Роздільнянський	селищна	7	2020
43	Лиманська	Білгород-Дністровський	сільська	6	2020
44	Любашівська	Подільський	селищна	43	2020
45	Маразліївська	Білгород-Дністровський	сільська	9	2020
46	Маяківська	Одеський	сільська	5	2020
47	Миколаївська	Березівський	селищна	23	2020
48	Мологівська	Білгород-Дністровський	сільська	8	2020
49	Нерубайська	Одеський	сільська	5	2020
50	Новоборисівська	Роздільнянський	сільська	21	2020
51	Новокальчевська	Березівський	сільська	12	2020
52	Овідіопольська	Одеський	селищна	3	2020
53	Одеська	Одеський	міська	1	2020
54	Окнянська	Подільський	селищна	55	2020
55	Павлівська	Болградський	сільська	8	2020
56	Петровірівська	Березівський	сільська	10	2020
57	Петропавлівська	Білгород-Дністровський	сільська	8	2020
58	Плахтіївська	Білгород-Дністровський	сільська	8	2020
59	Подільська	Подільський	міська	4	2020
60	Піщанська	Подільський	сільська	8	2020
61	Раухівська	Березівський	селищна	11	2020
62	Ренійська	Ізмаїльський	міська	8	2020
63	Роздільнянська	Роздільнянський	міська	51	2020
64	Розквітівська	Березівський	сільська	14	2020
65	Савранська	Подільський	селищна	21	2020
66	Саратська	Білгород-Дністровський	селищна	11	2020
67	Саф'янівська	Ізмаїльський	сільська	19	2020
68	Сергіївська	Білгород-Дністровський	селищна	8	2020
69	Слобідська	Подільський	селищна	5	2020
70	Старокозацька	Білгород-Дністровський	сільська	18	2020
71	Старомаяківська	Березівський	сільська	18	2020
72	Степанівська	Роздільнянський	сільська	21	2020
73	Стрюківська	Березівський	сільська	11	2020
74	Суворовська	Ізмаїльський	селищна	7	2020
75	Тарутинська	Болградський	селищна	16	2020
76	Татарбунарська	Білгород-Дністровський	міська	10	2020
77	Таїровська	Одеський	селищна	4	2020
78	Теплицька	Болградський	сільська	5	2020
79	Теплодарська	Одеський	міська	1	2020
80	Тузлівська	Білгород-Дністровський	сільська	8	2020
81	Усатівська	Одеський	сільська	15	2020
82	Успенівська	Білгород-Дністровський	сільська	8	2020

Додаток Б (продовження)

83	Фонтанська	Одеський	сільська	7	2020
84	Цебриківська	Роздільнянський	селищна	15	2020
85	Чогодарівська	Березівський	сільська	9	2020
86	Чорноморська	Одеський	міська	4	2020
87	Чорноморська	Одеський	селищна	2	2020
88	Шабівська	Білгород- Дністровський	сільська	14	2020
89	Ширяївська	Березівський	селищна	12	2020
90	Южненська	Одеський	міська	7	2020
91	Ясківська	Одеський	сільська	2	2020

Джерело: складено автором за матеріалами [29]